

Riina Riihimäki

LUVATTU MAA, VAIETTU HÄPEÄ
Siirtolaisnaisen identiteetti, stigma ja häpeä Susanna Alakosken
Sikalat-romaanissa

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Pro gradu- tutkielma
Marraskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Riina Riihimäki: LUVATTU MAA, VAIETTU HÄPEÄ. Siirtolaisnaisen identiteetti, stigma ja häpeä Susanna Alakosken Sikalat-romaanissa.

Pro gradu- tutkielma, 59 sivua + liitteet 6 sivua

Tampereen yliopisto

Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma, Sosiologia

Ohjaaja: Eriikka Oinonen

Marraskuu 2020

Tämän pro gradu- tutkielman tarkoituksena oli tutkia ruotsinsuomalaisten siirtolaisten kokemaa häpeää. Tutkimuksen tehtävänä oli tarkastella häpeää ja sen mahdollista periytymistä äiti-tytär-suhteen kautta.

Tutkimusaineisto koostui Susanna Alakosken (2011) fiktiivisestä Sikalat-romaanista, joka käsittelee erään 1960-luvulla Ruotsiin muuttaneen suomalaisen perheen sopeutumista uuteen kulttuuriin. Tutkimusmenetelminä käytettiin sisällönanalyysiä ja kategoria-analyysia. Aineiston analyysissa testattiin Erving Goffmanin (1963) stigma- teorian soveltuvuutta analyyttisenä työkaluna.

Tutkimustulosten mukaan tyttären ja äidin häpeän kokemukset olivat sisäisiä ja ulkoisia. Molempien häpeän kokemukset syntyivät todellisen ja kuvitellun identiteetin välillä havaitusta poikkeavuuden havainnosta. Tyttärelle häpeää aiheuttivat pääosin materiaaliset seikat, kuten kulutustuotteet. Äidin häpeä oli ei-materiaalista ja syvällisempää kuin tyttären.

Äidin stigma resonoi siirtolaisen heikosta sosiaalisesta asemasta ruotsalaisessa yhteiskunnassa. Stigma rakentui pysyväksi osaksi äidin identiteettiä ja muodosti esteen yhteiskuntaan sopeutumiselle. Äidin stigma heijastui tyttären ja koko perheen hyvinvointiin, mutta ei estänyt tyttären sopeutumista uuteen kulttuuriin. Kielitaito ja onnistumisen kokemukset koulussa ja harrastuksissa olivat merkityksellisiä tyttären stigmatartunnalta välttymisessä.

Pro gradu- tutkielmani perusteella voidaan sanoa siirtolaisten kokeman häpeän olevan yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa esiintyvä, monitasoinen ilmiö. Häpeän tunteen ilmeneminen kulttuurisessa kontekstissa indikoi hyväksynnän ja arvostuksen puutteesta. Hyväksytyksi tuleminen ja arvostuksen kokemuksilla on merkittävä rooli yksilön arkielämän hyvinvoinnin kannalta.

Avainsanat: sosiaalinen häpeä, sosiaalinen identiteetti, stigma, siirtolaisuus, ylisukupolvisuus, status

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Riina Riihimäki: THE SILENT SHAME OF THE PROMISED LAND. Identity, Stigma and Shame of the Immigrant Women in Susanna Alakoski's Sikalat-novel.

Master's Thesis, 59 pages + 6 appendix pages

University of Tampere

Faculty of Social Sciences

Supervisor: Eriikka Oinonen

November 2020

The purpose of this Master's thesis was to examine the experiences of social shame and stigma among the Sweden's Finnish immigrants. Additionally, the purpose was to explore the possibility of the feeling of shame inheritance to the next generation. The questions of this research were first to describe what caused the shame and stigma in daughter's and mother's experiences. The second question was to examine if there was any evidence of the transmission of the stigma from mother to daughter. Finally, the third question was to study if the stigma-related shame was possible to avoid.

The theoretical framework of this study was based on Erving Goffman's (1963) Stigma. In this thesis Goffman's framework was tested as the method of the analysis of immigrant's shame-experiences.

The data used in this study consisted of the fictional novel called "Sikalat" authored by Susanna Alakoski (2011). The data was disposed by the membership categorization analysis (MCA).

As a result of this study, feelings of shame distinguished between the daughter's and the mother's experiences. The daughter's shame was mainly external and the mother's was internal. However, the concept of status position was related to the mother's stigma in the data. The feeling of shame reflected to the daughter from the mother's stigma. However, the daughter's aim to integrate to the Swedish community was achieved. The language skills and performance in school seemed to be in the key position in her point of view. The mother's identity was damaged by the stigma which became an obstacle to her integration.

Keywords: social identity, stigma, social shame, immigration, status

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällysluettelo:

JOHDANTO	6
1 SUOMEN SUURI MURROS JA SIIRTOLAISAALTO RUOTSIIN	9
2 SOSIAALINEN IDENTITEETTI, STIGMA JA HÄPEÄ.....	14
2.1 Tunteiden merkityksestä sosiologisessa tutkimuksessa	14
2.2 Stigma ja sosiaalinen identiteetti	15
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	18
3.1 Tutkimuksen tehtävä ja tutkimuskysymykset	18
3.2 Aineiston kuvaus	19
3.3 Tutkimusmenetelmät ja aineiston järjestäminen	20
3.4 Tutkimuksen työvaiheet	21
4 SIIRTOLAISNAISEN STIGMA JA HÄPEÄN MONET KASVOT	23
4.1 Tunteet Sikalat-romaanissa	23
4.2 Tyttären ja äidin häpeäkokemukset	24
Tyttären kokema häpeä.....	25
Äidin kokema häpeä.....	28
4.3 Häpeän siirtyminen äidiltä tyttärelle	34
4.4 Varjokuvatytön pelastuminen	37
5 HÄPEÄN MONET MERKITYKSET	43
5.1 Naisen häpeä sukupuolikokemuksena	43
5.2 Stigma ja sukupuolijärjestelmä	44
5.3 Stigmasta irrottautuminen	47
6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	51
6.1 Kielen ja häpeä suhde.....	53
6.2 Ruotsinsuomalaisten siirtolaisten tekemästä identiteettityöstä	55
6.3 Omien tulkintojen ja työskentelytapojen tarkastelu	56
LÄHTEET	58
LIITTEET	63
Kuvio 1: ”Sisäiset ja ulkoiset häpeän aiheuttaja”	

”Niin”

Toive oli olla
niin lähellä kun vaan

Toive oli luoda
omia paikkoja, omia koteja
tai edes vaikka niin
tai edes vaikka yhtä vaan

Sen tähden olin siinä
niin ihan lähellä

Sen takia mä jäinkin
odotin sadetta, matkasin takana
ja hengitin niin hiljaa, hengitin niin hiljaa kun vaan

Mun toive oli olla
sun selän takana

Mä odotin vaan hiljaa
ja pyysin oloa

Että kääntyisit ja pyytäisit
samaistumista

Ja vaikka jopa ymmärtäisit
mun tyhjyyttä ja yksinäisyyttä
ja pyyntöä vaan hetkestä

Nyt yritämme astua
hitaasti sisempään

Nyt etsimme jo paikkaa
jos meit' odotetaan ja otetaan vastaan
ja missä sanotaan me ollaan tervetulleita

Mun toive oli olla
sun selän takana

Mä odotin vaan hiljaa
ja pyysin oloa

Että kääntyisit ja pyytäisit
samaistumista

Ja vaikka jopa ymmärtäisit
mun tyhjyyttä ja yksinäisyyttä
ja pyyntöä vaan hetkestä

Anna Järvinen (2016)

Albumissa: ”*Annan. En anna.*”

JOHDANTO

Anna Järvinen (2016) laulaa kappaleessaan ”*Niin*” yhteenkuulumisen kaipuustaan sekä yksinäisyyden tunteesta. Musiikillaan Järvinen ilmaisee kahtiajakautunutta ruotsinsuomalaista identiteettiään. Albumi ”*Annan. En anna.*” on kokeneen artistin ensimmäinen suomenkielinen pitkäsoitto. Tämä on iso askel Järviselle, sillä hän on kertonut kokeneensa häpeää esiintyessään suomeksi siitä huolimatta, että se on hänen äidinkieltensä. (Aamulehti 22.10.2016)

Tämä tutkimus keskittyy tarkastelemaan suuressa muuttoaallossa Ruotsiin muuttaneiden suomalaisten kokemaa häpeää. Keskiössä on siirtolaisnaisten arkielämän ja siinä tapahtuneiden muutosten tutkiminen.

Luin Susanna Alakosken ”*Sikalat*”-romaanin sen ilmestymisaikoina ja kiinnostuin teoksen välittämistä voimakkaista tunnekuvauksista. Romaanin päähenkilönä on kahdeksanvuotias tyttö, joka muuttaa perheensä kanssa Suomesta Ystadin lähiöön Ruotsiin (Alakoski 2011).

Vuosia myöhemmin aloittaessani sosiologian maisteriopintoja Tampereen yliopistossa romaanin aihepiiri palasi mieleeni. Pohtiessani aihetta pro gradu- tutkielmalleni palaset ikään kuin loksahdivat paikoilleen. Halusin tutkia suomalaisten siirtolaisten sopeutumista ruotsalaiseen yhteiskuntaan ja siihen liittyvää häpeää. Oma kokemukseni on, että häpeästä ei puhuta riittävästi. Häpeä pienentää ja vaientaa. Se piilottaa tärkeitä tunnekokemuksia, joilla on henkilökohtaisen ja perheen historian kannalta monia merkityksiä.

Suomeen muuttaneista siirtolaisista puhuttaessa kuulee usein seuraavan kaltaisia toteamuksia: ”*yrittäisivät edes sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan ja mennä töihin*” tai ”*maassa maan tavalla*”. Työn tekeminen on myös tapa osallistua yhteiskuntaan, se on vahva osa identiteettiä. Viittaus töihin menemisen tärkeydestä kertoo siitä, että työllä on suomalaisessa kulttuurissa vahva merkitys ja pitkät perinteet. (Roos 1987) Edellä mainittuihin lausahduksiin sisältyy jotakin olennaista ihmisen sosiaalisesta olemuksesta. Niissä kerrotaan *meille* tärkeistä asioista ja toisaalta ne sisältävät *muihin* liitetyjä odotuksia. Uuteen kulttuuriin sopeutuminen on vuorovaikutteinen prosessi, jossa molemmilla osapuolilla on omat odotuksensa ja tapansa.

Siirtolaisuus ja erilaisuuden teema rakensivat sillan oman lapsuuteeni kasvuympäristöön Turun Varissuolle. Tunnistin piirteitä romaanin päähenkilön kokemasta häpeästä. Vanhempani erosivat 1980-luvun alussa ja jäin asumaan isäni luokse. Elettiin aikaa, jolloin avioerot olivat harvinaisempia

kuin tänä päivänä. Poikkeuksellista oli isän jääminen huoltajaksi. Kasvoin lapsuusvuoteni ja kävin ala-asteen Varissuon lähiössä. Muistan luokallani olleen muitakin eronneiden lapsia. Ollessani kolmannella luokalla saimme uuden oppilaan Sudanista. Muistan hänen olleen todella lahjakas jalkapallossa ja koripallossa. Saman lukuvuoden aikana saimme lisää ulkomailta muuttaneita oppilaita. He olivat kotoisin Somaliasta ja Venäjältä. En kokenut olleeni millään tavoin poikkeava. Siirryin yläasteelle yhteen Turun keskustan perinteikkäistä ja arvostetuimmista kouluista. Eräs opettaja puhutteli minua ”*avioerolapsena Varissuolta*”. Olin hämmentynyt. Mitä opettaja tarkoitti? Miten se liittyi minuun tai koulunkäyntiini? Olinhan hyvä ja tunnollinen oppilas. Ymmärsin kuitenkin hyvin sen, ettei minuun laitettu avioerolapsen stigma ollut myönteinen. Vasta jälkeenpäin olen ymmärtänyt leiman merkityksen. Minulle ei tarjoutunut varissuolaisena samanlaisia mahdollisuuksia toimia oppilasaktiivina, kuin arvostetuilta asuinalueilta tulevien, ”rikkaiden perheiden” lapsille. Minut kategorisoitiin vanhempieni statuksen mukaan ”avioerolapseksi”, sekä asuinalueeni mukaan ”varissuolaiseksi”. Tämä omakohtainen stigmakokemus on vaikuttanut tämän tutkimusaiheen valintaan.

Minun pro gradu- tutkielmani tarkastelee stigmaa ja häpeää. Häpeän tutkiminen on tärkeää, koska sen merkitystä ei nykypäivänä tiedosteta riittävästi (mm. Scheff 1988). Häpeän tunnistaminen ja tiedostaminen on tärkeää, jotta se ei rajaisi elämän potentiaalisia vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia. (mm. Aro 2015, 100-125; Scheff 2000, 96-98) Häpeä tulee yksilön ulkopuolelta. Se tulee yhteiskunnan rakenteista. Erving Goffmanin (1963) mukaan eletty aika ja paikka määrittelevät sen mitä pidetään hyväksyttynä ja mitkä ovat niin sanotusti tabuja (Goffman 1963, 23).

Tutkielmani liittyy siirtolaistutkimukseen sekä laajempaan *tunteiden sosiologian* tutkimuskenttään, jossa tunteet ovat sosiaalitieteellisen tutkimuksen kohteena. Tunteet ovat sosiaalisia. Niitä koetaan toisten ihmisten kanssa ja toisten kautta. (Ahmed, Sara 2018)

Ensimmäinen ruotsinsuomalaisten siirtolaisuutta käsitellyt sosiologinen tutkimus oli Vilho Koirasen vuonna 1966 ilmestynyt väitöskirja ”*Suomalaisten siirtolaisten sulautuminen Ruotsissa*”. Koirasen mukaan suomalaissiirtolaisten kokema juurettomuus ja irrallisuus olivat sekä tulo- että lähtömaahan liittyviä tunnekokemuksia (mt., 207). Ruotsinsuomalaisiin keskittynyt siirtolaistutkimus käynnistyi kunnolla 1970-luvulla. Sitä seuranneella vuosikymmenellä tutkijoiden kiinnostuksen kohteina olivat suomalaissiirtolaisten elinolot. Tutkimusten perusteella suomalaisten terveydessä ja sosiaalisissa oloissa oli epäkohtia suhteessa ruotsalaiseen väestöön. Identiteetti- ja vähemmistökysemykset ovat olleet tämän jälkeen siirtolaistutkimuksen keskiössä. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 431)

Magdalena Jaakkola (1984) väitti ”*Siirtolaiselämää*”-nimisessä tutkimuksessaan suomalaisten

siirtolaisten olleen ”*passiivisesti itesegregoituneita*” ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Tällä Jaakkola tarkoitti suomalaisten tapaa muuttaa Ruotsissa sukulaisten tai ystävien asuttamille asuinalueille, jolloin ruotsalaiseen yhteiskuntaan sosiaalistuminen jäi vähäiseksi. Taisto Hujasen vuonna 1986 julkaistu väitös ”*Kotimaa ja kultamaa*” käsitteli Suomi-Ruotsi-kuvaa eri siirtolaistyyppien ja -sukupolvien kautta. Edelleenkin 2020-luvulla ruotsinsuomalaisista siirtolaisista tehdyn tutkimuksen ei voi sanoa olevan runsasta.

Kaksi ensimmäistä lukua keskittyvät tutkimuskohteena olevan ilmiön kuvaamiseen ja teoreettiseen viitekehykseen. Luvussa 1 taustoitin ruotsinsuomalaisten siirtolaisuuteen vaikuttaneita tekijöitä ja aikakaudelle tyypillisiä ilmiöitä. Luvussa 2 esittelen tutkielmani tärkeimmät teoreettiset käsitteet sekä teoreettisen viitekehyksen.

Kolmannessa luvussa olen kuvannut tutkimusaineistoni, sekä tässä tutkielmassa käytetyt tutkimusmenetelmät. Tutkimusaineistoni koostuu Susanna Alakosken (2011) fiktiivisestä romaanista ”*Sikalat*”, joka kertoo erään Ruotsiin muuttaneen suomalaisen perheen sopeutumisesta uuteen kulttuuriin. Romaanin tapahtumat sijoittuvat 1960-70-lukujen taitteeseen, jolloin suomalaisten maastamuutto Ruotsiin oli huipussaan. Aineiston järjestämisessä on sovellettu jäsenyysskategoriointia (MCA) ja sisällönanalyysiä.

Neljännessä luvussa olen esitellyt analyysini tuloksia, jotka perustuvat jäsenyysskategorisoinnin jälkeen tehtyyn analyysiin Erving Goffmanin (1963) stigma- teorian avulla. Testaan tutkielmassani edellä mainitun, goffmanilaisen käsitteistön soveltuvuutta analyyttisenä työkaluna. Viidenteen ja kuudenteen lukuun olen koonnut johtopäätökset sekä pohdintani tutkimustulosteni yhteydestä muihin tutkimusaiheeseen liittyviin tutkimuksiin.

1 SUOMEN SUURI MURROS JA SIIRTOLAISAALTO RUOTSIIN

Toisen maailmansodan jälkeisten sotakorvausten köyhdyttämä Suomi oli puoliagraarinen maa vielä 1960-luvulle saakka (Haapala & Peltola 2018, 198; Korkiasaari & Tarkiainen 2000). Naapurimaassa Ruotsissa teollistuminen oli käynnistynyt muun Euroopan tavoin jo 1800-luvun lopulla. Ruotsi oli taloudellisesti hyvin erilaisessa tilanteessa I ja II maailmansotien jälkeen Suomeen nähden. Merkittävä syy maiden väliselle eroavaisuudelle oli Ruotsin välttyminen sodilta. Tämän seurauksena Ruotsin infrastruktuuri säilyi vaurioitta ja maan nopea taloudellinen kehitys jatkui. Talouden kasvua lisäsi teollisuuden kova kysyntä sotien runtelemilla alueilla Euroopassa. (Junila & Westin 2007, 13.)

Suomen historian merkittävin yhteiskunnallinen rakennemuutos tapahtui 1960-luvulla. Suuri murros käynnistyi teollistumisen, kaupungistumisen sekä nopeasti kasvavan palvelusektorin myötä. Teollistuminen ja kaupungistuminen käynnistivät suuren muuttoliikkeen Pohjois-Suomen maaseuduilta Etelä-Suomen suuriin kaupunkeihin (Haapala & Peltola 2018, 200-2; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 488-89; Kortteinen 1982, 11). Osa kotiseutunsa jättäneistä etsi onneaan Suomenlahden toiselta puolelta. Suomesta Ruotsiin suuntautunut työsiirtolaisuus ajoittuu 1960- ja 70-luvuilla muuallakin Euroopassa tapahtuneeseen työvoimasiirtolaisuuteen. Vähävaraisemmista reunamaista eli niin sanotuista periferioista muutettiin mantereen keskustaa kohden, teollistumisessa edellä oleviin maihin, joissa oli työvoimapulaa. (Junila & Westin 2007, 14-15.)

Muutto Ruotsiin oli joillekin nopea ratkaisu työttömyyteen, kun taas toisille hyvin suunniteltu ja valmisteltu, pysyvä elämänmuutos. Muutto Ruotsiin oli satsaus tulevien sukupolvien hyvinvointiin. Mielikuvat helpommasta arjesta ja korkeammasta elintasosta houkuttelivat lähtemään. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 135-140, 150-154) Ruotsissa palkkataso oli suuren siirtolaisaallon aikana noin 70% Suomea korkeampi. Läheisen sijainnin ja pohjoismaisen kulttuurin arveltiin helpottavan sopeutumista uuteen maahan. Päätöksentekoa joudutti myös se tosiasia, että Ruotsiin oli lähdetty Suomesta aiemminkin sotia pakoon. (mt., 135-140, 150-154.)

Toisen maailmansodan aikana vuosina 1939-45 Ruotsiin lähetettiin turvaan noin 70 000 suomalaista lasta. Järjestelyn oli tarkoitus olla tilapäinen ratkaisu ja lasten palautuksen tapahtua seuraavan kevään aikana. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaan kotiutukset toteutuivat vasta vuosien 1945-50 välisenä aikana. Osa lapsista ei halunnut palata Suomeen tai heitä ei voitu palauttaa omille kotipaikkakunnilleen jälleenrakennuksen ollessa kesken. Heidät sijoitettiin sotalapsia varten perustettuihin lastenkoteihin. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 138.) Marianne Junilan & Charles

Westin (2007) mukaan tämä loi pohjan myöhemmälle Suomesta Ruotsiin kohdistuneelle suurelle työsiirtolaisaallolle (Junila & Westin 2007, 12-13).

Ruotsiin muuttaneiden suomalaisten siirtolaisuutta käsitelleessä tutkimuksessaan Taisto Hujanen (1986) jakoi siirtolaissukupolvet neljään muuttoajankohdan sekä Ruotsin siirtolaispolitiikan kehitykseen perustuen. Ennen vuotta 1961 Ruotsiin muuttaneet Hujanen nimesi ”*Ruotsiin muuton pioneereiksi*”. Toinen siirtolaissukupolvi (vuosina 1961-1970 muuttaneet) on nimeltään ”*Ruotsin siirtolaisuuden valtavirran muuttajat*”. Kolmantena vuosina 1971-1975 muuttaneet ”*Siirtolaispoliittisen murroskauden muuttajat*” sekä neljäntenä vuosina 1976-1981 ”*Ruotsin uuden siirtolaispolitiikan aikana muuttaneet*”. (Hujanen 1986, 254-25.8)

Tässä tutkielmassa tarkastelen Hujasen määritelmän mukaan toisen siirtolaissukupolven eli ”*Ruotsin siirtolaisuuden valtavirran muuttajien*” kokemuksia. Hujasen mukaan toisella siirtolaissukupolvella oli jo olemassa *sosiaalinen malli*, joka edesauttoi muuttopäätöksen tekemistä ja kasvatti odotuksia paremmista elämisen olosuhteista. Pioneereilta saatu tieto saattoi myöskin vaikuttaa realistisemmän kuvan muodostumisessa edessä olevista sopeutumisen haasteista. (mt.,255-256)

Ruotsalaisen hyvinvointivaltion kukoistus näkyi räjähdysmäisenä teollisuuden kasvuna toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä (Korkiasaari & Tarkiainen 2000). Tämä aiheutti työvoimapulan suurteollisuuden, kuten auto-, laiva- ja vaateollisuuden sekä palvelutuotannon aloilla. Ulkopuoliselle työvoimalle syntyi selkeä tarve. (mt., 143-149.) Tehtaat sijaitsivat pääosin viennin kannalta tärkeissä Etelä-Ruotsin rannikkokaupungeissa. Esimerkiksi Göteborgin alueella asui vuonna 1965 noin 8000 suomalaista ja koko Ruotsissa noin 60 000. (mt., 151, 171-172.)

Suomalaiset muodostivat enemmistön Ruotsiin muuttaneista siirtolaisista 1960- ja 70-luvuilla. Heitä oli lähes 100 000. (mt., 170.)

Tehtaille palkatun työväestön suuruus synnytti tarpeen asunnoille. Asuntoja tarvittiin nopealla aikataululla. Tähän tarpeeseen vastattiin yhteiskuntapoliittisella ”*Miljoonaohjelma 1964-1975:lla*”, jonka missiona oli rakentaa nimensä mukaisesti 10 vuodessa vähintään miljoona asuntoa. Tämä vaikutti uudenlaisen arkielämän muodostumiseen lähiöissä. Vaikutteita lähiörakentamiseen Miljoonaohjelma sai 1950-luvun kaupunkisuunnittelusta ja niin sanotuista ABC-kaupungeista (*arbete, bostad och centrum*). (Söderström 2014, 71-72.)

Arki on yksi yhteiskunnan perusrakenteista Pertti Haapalan ja Christopher Lloydin (2018) mukaan. Arki pohjautuu ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, luonnon oloihin ja yhteyteen ympäristön

kanssa (mt., 6). Arjen rakenteet ja olosuhteet puolestaan määrittelevät '*mahdollisen rajat*' (*limits of the possible*) eli sen, mikä on yhteiskuntaan kuuluvien saatavissa. Arkielämässä toteutettavissa olevia mahdollisuuksia ohjaavat muun muassa yhteiskunnalliset instituutiot, henkinen elämä, kuten esimerkiksi uskonto sekä sosiaaliset ilmiöt (mt., 6-30). Tutkielmani kontekstissa tämä näyttäytyi esimerkiksi eroina suomalaissiirtolaisten ja ruotsalaisten käyttämien kulutustavaroiden välillä (Alakoski 2011).

Suomalaissiirtolaisten sopeutuminen ja sulautuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan ei ollut ongelmattonta (mm. Korkiasaari & Tarkiainen 2000; Haapala & Peltola 2018, 176). Erityisesti hankaluuksia tuottivat asunnon saannin vaikeus ja osaamista vastaavan työpaikan löytäminen. Maaseudulta lähteneet suomalaiset olivat pääosin kouluttamattomia ja kielitaidottomia sekatyöläisiä. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000) Ruotsinkielisiltä alueilta muuttaneiden asioiminen virastoissa oli luonnollisesti helpompaa hyvän ruotsin kielen taidon vuoksi.

Päivittäinen asiointi oli haasteellista, eikä väärinymmärryksiltä ja turhautumisilta vältytty. Sopeutuminen arkeen suurkaupungin lähiössä oli monelle maaseudulta lähteneelle kulttuurishokki. Kerrostalomiljöön sosiaalisine ilmiöineen oli aivan toista kuin mihin harvaan asutulla maaseudulla oli totuttu. Lapsille lähiö kasvuympäristönä merkitsi vilkkaampaa sosiaalista elämää. Uusia leikkikavereita löytyi helposti kerrostalopihan hiekkalaatikolta. Lähiöt ja esikaupunkialueet tarjosivat lapsiperheiden arjelle hyvät puitteet. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000.)

Kielitaidottomuus ja sosiaalisten kontaktien puuttuminen aiheuttivat suomalaisissa yksinäisyyttä ja sosiaalista eristäytymistä. Kantaväestön nauttimaan elintasoon ei kaikilla työsiirtolaisilla ollut varaa. Vuorotyö tehtaissa koettiin raskaaksi ja työn fyysiset vaatimukset haasteellisiksi. Suomalaiset saivat tulkkia apua virastoissa asioimista varten. Tulkkien määrä ei kuitenkaan ollut riittävä tarpeeseen nähden. Kielitaidottomuus sai aikaan toisinaan luoviakin ratkaisuja. Asiamiehiksi palkattiin ”kadun miehiä” viinapullopalkalla. Lapsia käytettiin usein tulkkia apuna heidän opittuaan nopeasti uuden kielen. Apteekeissa puhuttiin yleisimpiä kansainvälisiä kieliä. Suomi-seurat ja -kodit olivat yksityisten henkilöiden, yhdistysten sekä seurakuntien rahoittamia kokoontumispaikkoja, jotka muodostuivat erityisesti nuorisolle tärkeiksi vapaa-ajanviettopaikoiksi. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000).

Vieraan kielen oppiminen vei koulua käyviltä lapsilta aikaa. Kieli aiheutti ristiriitoja kotona puhuttavan äidinkielen ja koulussa käytetyn ruotsin kielen välillä. Kaksikielisyys vaikeutti sopeutumista ruotsalaiseen kouluun ja puhumista luokassa jännitettiin ja hävettiin. Suomalaisuutta hävettiin ja pelättiin sen paljastumista nimen tai puheessa kuuluvan aksentin kautta.

Ei ollut tavatonta, että joissakin perheissä lasten opittua valtakielen, heillä ei enää ollut yhteistä kieltä ruotsia puhumattomien vanhempiensa kanssa. Suomesta oltiin lähettämässä alun perin 100 opettajaa tukemaan suomalaissyntyisten lasten koulunkäyntiä. Lopulta 12 opettajaa palkattiin toteuttamaan tätä hanketta. Suomalaissiirtolaisten lasten kouluopetuksessa oli paljon alueellisia eroja. Sopeutuminen uuteen kulttuuriin ja kielen oppiminen aiheuttivat ongelmia, minkä seurauksena osa lapsista luokiteltiin erilaisiksi. Kielellisten oppimisvaikeuksien vuoksi lapsia siirrettiin erityisluokille. Sopeutumisvaikeuksista johtuvien stressioireiden perusteella heidät saatettiin leimata psyykkisesti sairaiksi. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000).

Ruotsiin lähti työn ja paremman elämän perässä sekä nuoria miehiä että lapsiperheitä. Asuminen ja eläminen järjestettiin työläisten tarpeiden ja sosiaalisen elämäntilanteen mukaan. Työmiehet majoitettiin niin sanottuihin poikamiesasuntoloihin kaupungin ulkopuolelle rakennettuihin parakkeihin. Yösijoiksi tarjottiin myös ”kelluvia asuntoja” eli hyttejä sataman laivoista. Siirtolaistyömiesten parakkikylät tunnettiin pahamaineisina slummeina, joiden värikkästä elämästä puhuttiin. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000).

Ruotsalaisten asenteet suomalaisia kohtaan olivat suuren siirtolaisaallon ajankohtana kahtia jakautuneet. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 434) Kielelliseen asennoitumiseen vaikuttivat usein iltapäivälehtien lööpit: ”*en finne igen*” ja niissä esiintyneet suomalaiset, jotka leimasivat samalla muutkin suomalaiset viinapullojen ja puukkojen kanssa heiluviksi ”*finjäveleiksi*”. Tukholman Slussenin ja vanhan kaupungin alue olivat suomalaistenkin viina- ja huumentrokareiden suosimia myyntipaikkoja. Myönteistä asennoitumista edusti ”*en riktig finne*”-kuvaus suomalaisesta työntekijästä, jota pidettiin tunnollisena, ahkerana ja rehellisenä. (mt. 434.)

Suomalainen yhteiskunta ja talous kärsivät pitkään sodan aiheuttamista vaurioista (Junila & Westin 2007, 13), kunnes suomalaisten elämässä tapahtui 1960- ja 70-luvuilla suuria mullistuksia lyhyessä ajassa. Suuri maastamuutto on yksi niistä johtuvista seurauksista. Mallia hyvinvointivaltion rakennepolitiikkaan otettiin Pertti Haapalan ja Jarmo Peltolan (2018) mukaan Ruotsista (mt., 179).

Teollistumisen ja palvelutuotannon kasvun luomat työpaikat synnyttivät massiivisen tarpeen uusille asunnoille. Suurkaupungin ulkopuolelle rakennettiin betoniset kerrostalolähiöt, joissa asuvien elämäntapoihin markkina- ja liiketalous vaikutti Matti Kortteisen (1982) kaupungistumista ja lähiöiden syntymistä tarkastelleen tutkimuksen mukaan poikkeuksellisen suorasti. Samalla syntyi uudenlainen asuinympäristö ja tyyli rakentaa, joka mahdollisti asukasluvun kasvattamisen tarvetta vastaavaksi. Arki lähiössä tarjosi uudenlaiset puitteet sosiaaliselle elämälle maaseudulla tai

kaupungissa asumisen sijaan. Lähiöillä oli omat maineensa ja tarinansa, jotka tunnettiin niiden ulkopuolella asuvien keskuudessa. (Kortteinen 1982, 26, 28, 30, 57; Alakoski 2011, 17, 25) Juurettomuutta, eristyneisyyttä ja yksinäisyyttä pidettiin lähiöissä asuvien suurimpina ongelmina. (Kortteinen 1982, 11, 13) Lähiö sosiaalisena ympäristönä vahvistaa lapsiperheiden perhekeskeisyyttä ja vähentää muunlaisten virikkeiden hakemista perhearjen ulkopuolelta. Tämän seurauksena perheestä tulevat vaatimukset ja odotukset kasvavat. (mt., 55-56).

Lähiön sosiaaliset suhteet perustuivat Kortteisen mukaan symboliseen ja henkiseen traditioon. Ystävyysuhteita solmittiin muun muassa turvallisuuden ja mahdollisen avuntarpeen näkökulmasta. Symbolisia siteitä vahvistettiin pihalla käydyissä keskusteluissa, äitien muodostamissa hiekkalaatikkoyhteisöissä. Tämä oli luonteva paikka äitien sosiaalisten suhteiden muodostumiselle. Lapset sitoivat äidit arkipäiviksi kodin läheisyyteen miesten ollessa töissä. Äitien sosiaalinen elämä lähiössä koostui hiekkalaatikkoyhteisön ohella televisiosta ja naistenlehdistä, sekä kaupassa käymisestä ja muiden kodin asioiden hoitamisesta. (mt., 74-75.) Hiekkalaatikkoyhteisön merkitys äideille oli Kortteisen mukaan ristiriitainen. Toisaalta se tarjosi tukea ja tilan arkisten huolten jakamiselle – mutta taas toisaalta äitien yhteisöön liitettyllä arvioimisen ja vertailun kulttuurilla sekä sosiaalisella kontrollilla koettiin olevan kielteisiä vaikutuksia. (mt., 77.)

Lotta Junnilainen (2020) esitti lähiössä asuvien kokevan ulkopuolisuuutta ja leimautumista asuinalueen ulkopuolella asuvien taholta. Junnilainen argumentoi median luokittelulla olleen vaikutusta lähiöihin liitettyjen kielteisten asenteiden synnyssä. Lähiöistä puhuttaessa tuotetaan ongelmia korostavaa puhetapaa. Ongelmapuheella vahvistetaan alueen huonomainaisuuteen liittyvää leimaa.

2 SOSIAALINEN IDENTITEETTI, STIGMA JA HÄPEÄ

Tutkimukseni asettuu tunteiden sosiologian alueelle, sillä se tarkastelee häpeää sosiaalisena tunteena ja sen periytymistä eli siirtymistä sukupolvelta toiselle. Teoreettinen viitekehys häpeän käsitteellistämiseksi rakentuu Erving Goffmanin (1922-1982) *stigma*-teoriasta, ja siihen liittyvistä käsitteistä. Goffmanilaisen käsitteistön avulla selvitän tutkimuksessani, millaisia merkityksiä stigmalla on 1960-70-luvuilla Ruotsiin muuttaneiden suomalaisten siirtolaisten sopeutumisen kannalta.

2.1 Tunteiden merkityksestä sosiologisessa tutkimuksessa

Tunteiden sosiologia tutkii tunteiden kulttuurisia merkityksiä ja muotoja yhteisöissä ja yhteiskunnissa (Näre 1999, 10). Suomalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla käynnistynyt suuri murros vaikutti arkielämään ja niitä ohjaaviin rakenteisiin merkittävästi. Tunteiden merkitystä suurten yhteiskunnallisten muutosten yhteydessä ei ole syytä sivuuttaa, sillä ne tekevät näkyväksi eletyn aikakauden ihanteita ja normeja. Näin ollen, tunteet nivoutuvat osaksi historiaa. (Aro 2015, 100-104; Näre 1999, 9, 15; Scheff 2000, 84) Tunteiden sosiologia jäsentää ja tekee ymmärrettäväksi yhteyttä tunteiden ja sosiaalisen maailman välillä. (Aro 2015, 101, 103)

Siirtolaisten uuteen kulttuuriin sopeutumisen tarkastelu on mielenkiintoista sosiaalisten tunteiden näkökulmasta siksi, että tunteilla on monta merkitystä sosiaalisten ilmiöiden tarkastelussa. Tunteet vaikuttavat Suvi Ronkaisen (1999) mukaan sopeutumiseen, koska niiden kautta saamme tietoa arkielämässä selviytymiseen, esimerkiksi siitä mikä on kulttuurissa arvostettua ja hyväksyttyä. (Ronkainen 1999, 133, 134, Aro 2015, 100-125). Tunteita koetaan siten sosiaalisen aseman, kuten sukupuolen kautta, jolloin niihin liitetään symbolisia merkityksiä ja arvonantoja kulttuurista. (mt. 132, 134; Goffman 2012, 68) Tunteita koetaan kehollisesti ja niitä omaksutaan muun muassa taiteen ja populaarikulttuurin kautta (Aro 2015, 100-125).

Häpeä on sosiaalinen tunne, sillä sitä koetaan vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Häpeää tai alemmuuden tunteita koetaan havaittaessa, ettei oma olemus tai käytös joko kuvitellusti tai tosiasiallisesti saavuta muiden hyväksyntää. (Goffman 1963) Jari Aro painottaa häpeän tunteen jäävän usein tunnistamatta (Aro 2015, 101). Silloin riskinä on, että häpeä siirtyy käsittelemättömänä eteenpäin seuraaville sukupolville aiheuttaen häiriöitä sosiaalisessa elämässä.

Häpeä voi olla seurausta esimerkiksi pettymyksen tai epäonnistumisen kokemuksista uuteen

asuinpaikkaan sopeutumisessa. Yhteisön suuntaan häpeä voi ilmetä tällöin monenlaisina sosiaalisina ongelmina, yksilön passiivisuutena tai osallistumattomuutena yhteiseen elämään. Keskeistä häpeän kokemuksen syntymisessä on koettu ristiriita omaan asemaan liitettyjen vaatimusten ja oman minän kohtaamattomuudesta. (Goffman 1963, 18-19) Ollessamme vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa, viestimme samalla käytöksellämme ja ulkoisella olemuksellamme sosiaalisesta *statuksestamme*, kuten ammatista tai siviilisäädystä. (Peräkylä 2001, 349-50). Heijastamme elettyyn aikaan ja paikkaan liitettyjä normeja. Tätä kutsutaan *sosiaalisen elämän evidentiaalisuudeksi*. (Goffman 2012, 305-312; Peräkylä 2001, 350-51).

2.2 Stigma ja sosiaalinen identiteetti

Sosiaalinen identiteetti eli minäkäsityksen sosiaalinen ulottuvuus rakentuu peilisuhteessa ympäristön kanssa. Se mitä arvostetaan ja ihaillaan, määrittyy aikakauden ihanteiden ja ympäristössä vallitsevien olosuhteiden mukaisesti. Tunteiden avulla muokkaamme ympäristöstä saatua tietoa ja rakennamme identiteettiämme. (Goffman 1963, 12, Burr 2004, 163.)

Määrittelemme usein tiedostamatta arjen kohtaamisissa henkilön asemaa eli statusta. Saatamme esimerkiksi tehdä tulkinnan seuraamme liittyvästä uudesta henkilöstä hänen pukeutumistyylinsä ja ulkoisen olemuksensa perusteella. Vaatteiden merkki kertoo niiden hintatasosta, joka puolestaan antaa vihjeen henkilön elintasosta ja asettaa henkilön jollekin kohtaa arvoasteikkoa. Teemme omat johtopäätökset henkilön puhetavasta ja aksentista. Kuullessamme henkilön asuinalueen, teemme lisää päätelmiä hänen statuksestaan.

Se miten näemme - tai kuvittelemme - itsemme näyttäytyvän toisten silmissä ei ole sattumaa, vaan yhteiskunnallisista rakenteista ja käyttäytymiskooodeista omaksuttua. Sukupuoli (*gender*) on yksi syvällisimmistä identiteettimme määrittelijöistä. Sukupuolen perusteella tehtävät erottelut ovat rakenteellisia ja ohjaavat esimerkiksi ammatillisia uravalintoja. Eletty aika ja yhteiskunnan tila vaikuttavat sukupuoleen liitettyihin ideaaleihin. (Goffman 2012, 65, 68-69) Nainen Suomen tasavallan presidenttinä olisi ollut poikkeuksellista 1960-luvulla, mutta on historiaa 2000-luvulla. Samoin mies sairaanhoitajana oli harvinaisuus 1960-luvulla. Tänä päivänä se on yleistä. Aikakauden ihanteista poikkeava käyttäytyminen luokitellaan herkästi epänormaaliksi tai oudoksi. ”Normaaliksi” sen sijaan luokitellaan henkilö, johon ei liitetä näitä ei-toivottuja ominaisuuksia. (Jönsson 2002, Goffman 1963) Tällöin syntyy ristiriita ideaalin ja todellisen minän välillä. *Kuviteltu identiteetti* on stereotypian kaltainen ja sisältää usein kielteisiä arvioita ja tulkintoja henkilöstä. Virheelliset kuvitelmat voivat olla joko muiden ihmisten tekemiä tai sitten henkilön itseensä liittämiä. Tämä kuviteltu käsitys yksilöstä saattaa poiketa suuresti *todellisesta identiteetistä*.

(Goffman 1963, 12).

Stigmatyyppejä on kolme. Ensinnäkin stigmat voivat olla fyysisesti näkyviä, kuten esimerkiksi kehon vammasta johtuvia, kuten näköesteisellä valkoinen keppi tai opaskoira. Toiseksi; ne voivat olla niin sanotusti kuviteltuja, henkisiä ominaisuuksia. (esim. alkoholisti, huonohermoinen) Kolmantena; ne voivat olla uskontoon, rotuun, kansalaisuuteen tai seksuaaliseen suuntautumiseen pohjautuvia. Erityisesti jälkimmäiseen stigmatyyppiin kuuluvien henkilöiden perheenjäsenetkin liitetään samaan ryhmään kuuluviksi. He ovat tällöin saaneet *stigma-tartunnan* (Mt. 14-15) Goffman esitti, että rakennamme ”*stigmatteorian*” eli ideologian selittämään ”poikkeavan” henkilön aiheuttamaa uhkaa ja alempiarvoisuutta (mt. 15).

Sukupuoleen liitetyt käsitykset leimaavat identiteettiä syvällisesti. Tämän vuoksi sukupuoleen liitetystä kielteisistä arvioista voi olla vaikeaa päästä eroon. Tätä kutsutaan *stigmaksi*. (Goffman 1963, 40) Stigmatisointi on yhteiskunnan ihanteisiin ja normeihin perustuvaa luokittelua, johon liittyy keskeisesti kokemus ympäristön arvostuksesta (mt.15, Jöhnsson 2002, 153, 158-159).

Heikosti arvostettu sosiaalinen asema voi aiheuttaa häpeän ja epävarmuuden tunteita tai pelkoa hylätyksi tulemisesta. (Mt. 24-26.). Kokemus hyväksynnän tunteen puuttumisesta on keskeinen piirre stigmaa kantavan identiteetissä ja aiheuttaa häpeää. (mt. 18-19) Vastuun välttely tai eristäytyminen saattavat johtua uhriutumuksesta ja toimia stigman aiheuttaman häpeän pakokeinona. (mt. 20-21)

Stigmasta irrottautuminen on mahdollista saamalla hyväksyntää tai tukea samaan stigmakategoriaan kuuluvalta henkilöltä. Hyväksynnän saaminen muiden arvostamalta ”normaalilta” henkilöltä voi myös heikentää stigmaa. (Mt. 41) Hyväksynnän kokemus voi syntyä stigmatisoidun ja ”normaalin” erityisestä kohtaamisesta esimerkiksi ammatin tai yhteistyön kautta. Taustalla saattaa olla myös sosiaalisen rakenteen tai sidoksen kautta muodostunut ymmärrys. (Mt. 42-43) '*Aidon sympatian toimijat*' (=sympathetic others') ovat henkilöitä, joilla on sama stigma tai useamman henkilön muodostamia ryhmiä, kuten perhe, yhdistys tai muu yhteisö, jonka jäsenet kuuluvat samaan etniseen ryhmään, uskontoon tai heimoon. (Goffman 1963, 31, 35) Viimeksi mainituista yhteisöistä esimerkkinä suomalaissiirtolaisten Ruotsiin perustamat Suomi-seurat, jotka tarjosivat vapaa-ajanviettopaikkoja ja aktiviteetteja suomalaisille perheille.

Häpeä ja *stigma* ovat seurausta yksilön tekemästä arviosta omasta arvostaan ja/tai asemastaan tietyn ryhmän tai yhteisön jäsenenä. Sosiaalinen asema määräytyy yhteisön tunnustamien normien ja ideaalien perusteella, jotka ovat aikaan ja paikkaan sidonnaisia.

Henkilön, jolla on ”stigma” uskotaan olevan vähemmän ihminen kuin yhteisön ”normaalien” jäsenten. (Goffman 1963) Erottelevaa luokittelua tapahtuu muun muassa kielen välityksellä. Kieli

heijastelee yhteisön arvoja ja ihanteita (Jöhnsson 2002). Esimerkiksi sana ”toimeentulotuki” viittaa yksilön taloudellisen tuen tarpeeseen, mikä voidaan tulkita hyvin häpeällisenä ja leimaavana työ arvoja korostavana aikana. Luokittelu palvelee yhteisöä ja helpottavaa sosiaalista vuorovaikutusta säästämällä ajatteluun sekä tarkkaavaisuuteen käytettäviä resursseja. (Goffman 1963, 11, 12)

Tässä tutkielmassa testaan edellä kuvaamieni Erving Goffmanin stigma-teoriaan liittyvien käsitteiden soveltuvuutta tutkiessani siirtolaisten häpeää. Olen valinnut edellä mainitut käsitteet (stigma, stigmatyypit, stigmasponsorit, stigmatartunta, aidon sympatian toimijat, sosiaalisen elämän eidentiaalisuus, sosiaalinen identiteetti, kuviteltu ja todellinen identiteetti), sillä niiden avulla voidaan selittää tunteiden sosiaalista merkitystä arjessa. Stigma-teoria havainnollistaa myös sitä tapaa, jolla prosessoimme sosiaalisesta ympäristöstä tulevaa tietoa ja millaisia vaikutuksia sillä on minäkäsityksen rakentumiseen. Goffmanin stigmatteorian taustalla on *kasvotyön* käsite, jolla hän tarkoittaa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa vaikuttavia ”sosiaalisia pelisääntöjä”. Sääntöjä noudattamalla esitämme arkielämän tilanteissa *'kasvoja'* erilaisten roolien mukaisesti. Toiset osapuolet arvioivat esitettyjen kasvojen uskottavuutta. Mikäli kasvojen esittämisessä epäonnistutaan, henkilö paljastuu muiden kasvojen edessä. (Goffman 1971)

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

Tässä luvussa kuvaan aineistoani sekä sen järjestämisessä käytettyjä tutkimusmenetelmiä.

Ensimmäisessä alaluvussa on määritelty tutkimustehtävä ja -kysymykset, sekä perusteltu tutkimusaiheen valintaa. Toisessa alaluvussa on kuvattu tutkimusaineistoani, joka on Susanna Alakosken romaani ”*Sikalat*” (2011) sekä kontekstia, johon romaanin tapahtumat sijoittuvat. Kolmannessa alaluvussa on määritelty tässä tutkielmassa käytetyt tutkimusmenetelmät sekä metodologiset lähtökohdat. Viimeisessä alaluvussa on kuvattu tutkimuksen työvaiheet.

3.1 Tutkimuksen tehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkielmani tarkastelee siirtolaisen stigmaa ja sen aiheuttamaa häpeää. Tutkin stigman ”tarttumista” eli siirtymistä seuraavalle sukupolvelle. Keskityn tutkimaan sosiaalisen häpeän ilmenemistä Ruotsiin muuttaneiden suomalaisten kokemana suuren muuttoaallon aikana 1960-70-luvuilla.

Fokukseni on äiti-tytär-suhteessa ja naisen aseman kautta peilautuvassa ylisukupolvisessa jatkumossa. Lapsen näkökulma on tutkimuskohteena tärkeä, sillä sosiokulttuurisilla muutoksilla ja prosesseilla on vaikutusta siihen, miten lapsuutta tuotetaan (Alanen 2009, 10-11).

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata suomalaissiirtolaisten kokemuksia uuteen kulttuuriin sopeutumisesta arjen näkökulmasta. Oletukseni on, että häpeällä on taipumus periytyä seuraavalle sukupolvelle, mikäli sen olemassaoloa ei tiedosteta.

Keskeisiä aineistolle esitettyjä tutkimuskysymyksiä olivat:

1. Mikä tuottaa tyttärelle häpeää? Mikä tuottaa äidille häpeää?
2. Miten stigma ilmenee aineistossa?
3. Siirtyykö häpeä sukupolvelta toiselle? Jos esiintyy, niin miten?
4. Mitkä tekijät estävät häpeän siirtymisen?

3.2 Aineiston kuvaus

Tässä tutkielmassa on käytetty fiktiivistä kaunokirjallisuutta aineistona. Valitsin häpeän ja ylisukupolvisuuden tutkimiseen aineistoksi Susanna Alakosken (2011) romaanin ”*Sikalat*”, joka julkaistiin alkuperäiskielellään (*Svinalängorna*) Ruotsissa vuonna 2006. Alakoski palkittiin romaanista seuraavana vuonna ruotsalaisella August-palkinnolla. ”*Sikalat*” on fiktiivinen kertomus Ruotsin Ystadin lähiöön 1960-luvulla muuttaneesta suomalaisperheestä. Romaanin päähenkilönä on 8-vuotias viisihenkisen suomalaisperheen tytär Leena, jonka arkielämän kautta Alakoski kuvaa ruotsalaista yhteiskuntaa 1960-70-lukujen taitteessa. Romaanin pohjalta tehtiin vuonna 2011 elokuva ”*Sovinto*”, joka sai Pohjoismaiden neuvoston elokuvapalkinnon vuonna 2011 ja joka oli Ruotsin Oscar-elokuvaehdokkaana. Kirjailija Susanna Alakoski (s. 1962) on itse ruotsinsuomalainen siirtolainen, joka muutti Vaasasta Ystadiin viisivuotiaana. Alakoski on teoksillaan osallistunut yhteiskunnalliseen keskusteluun ja nostanut esille eriarvoisuudesta kertovia epäkohtia. Ammatiltaan hän on sosionomi ja arvostettu tutkija. Malmön yliopiston terveystieteiden ja yhteiskuntatieteellisen tiedekunta nimitti hänet kunniatohtoriksi vuonna 2015. Alakosken muita tunnettuja julkaisuja ovat muun muassa: *Läheisen huhtikuu* (2015) ja *Köyhän lokakuu* (2013).

Suuri siirtolaisaalto on suomalaisen yhteiskunnan kehityksen ja historian kannalta merkittävä ilmiö. Siirtolaiskirjallisuudella on Erkki Vallenguksen (1998) mukaan merkittävä rooli suomalaisten siirtolaisten identiteetin kuvaajana, sillä sen kautta kuvataan todenmukaisesti siirtolaisten asemaa sekä identiteetin rakentumista vanhan ja modernin välissä. Aiemmistä ruotsinsuomalaisten siirtolaisuutta käsittelevistä kaunokirjallisista teoksista mainitsemisen arvoinen on Hannu Ylitalon trilogia, joka ilmestyi vuosina 1971-74 (mt., 9-11; Korkiasaari & Tarkiainen 2000, 349). Ylitalon trilogiateosten ”*Saatanan suomalainen*” (1971), ”*Ruotsalaisten maa*” (1972), sekä ”*Raukat menköhöt merten taa*” (1974) esimerkkiä ovat seuranneet monet uuden polven siirtolaiskirjailijat, joiden joukkoon Susanna Alakoskikin sijoittuu. Historiallisen arvonsa ohella siirtolaiskirjallisuudella on ollut tärkeä tehtävä kirjailijoiden oman identiteettityön kannalta.

Fiktiivisen kaunokirjallisuuden käyttäminen häpeän kaltaisten vaikeasti lähestyttävien aiheiden tutkimusaineistona tarjoaa Matti Hyvärisen (2015) mukaan ainakin viisi etua. Ensinnäkin; fiktio tarjoaa sosiologista diskurssia laajemmat mahdollisuudet tulkita ihmismieltä, tunteita ja ajatuskulkuja. Toiseksi; se tarjoaa vieraannuttamisefektin aikaan ja sukupolven sidotuista itsestänselvyyksistä. Kolmanneksi ansioksi voidaan lukea fiktion tarjoaman intimitteettisuojan vaikeita ilmiöitä ja ongelmia tarkastellessa, sillä romaanissa esiintyviä henkilöitä ei voida identifioida kehenkään. Näin ollen, sillä ei loukata kenenkään yksilöllisyyttä. Neljänneksi; se

tarjoaa sosiologisia tarkastelupintoja yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin ilmiöihin. Viimeiseksi fiktiivisen romaanin eduksi Hyvärinen nimeää selkeärajaisuuden. Se tarjoaa kuvauksen yhteiskunnasta tietyn aikakauden, historiallisten ja kulttuuristen tapahtumien ja ilmiöiden näyttämöllä. (mt., 11-13.).

”*Sikalat*” on monitasoinen kuvaus tytön ja naisen sopeutumisesta vieraaseen maahan. Lisäksi se on vähemmistön puheenvuoro sosiaalisista ongelmista ja rakenteellisesta eriarvoisuudesta ruotsalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Alakoski on kuvannut todentuntuisesti yhden Ruotsiin muuttaneen suomalaisperheen tarinan ja unelman paremmasta tulevaisuudesta pitkälle teollistuneessa yhteiskunnassa.

Siirtolaisten sopeutuminen on tutkimusaiheena edelleen ajankohtainen. Suuri muuttoliikekriisi vuosina 2015-16 nosti niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa esille siirtolaisten asemaan ja oikeuksiin liittyvät kysymykset. Suomalaisen väestön ikääntyminen ja hoiva- ja palvelualojen työvoimapula ovat herättäneet huolen terveydenhuollon tulevaisuudesta. Tarve ulkomaiselle työvoimalle on tunnustettu ja tunnistettu poliittisessa keskustelussa. Tutkimusaiheeni on myös lasten näkökulmasta tärkeä, jotta heidän äänensä tulisi kuulluksi siirtolaisten sopeutumiseen liittyvässä keskustelussa. Haluan tutkimuksellani herättää keskustelua ja pohdintaa siitä, mikä on siirtolaisen asema ja rooli yhteiskunnassamme.

3.3 Tutkimusmenetelmät ja aineiston järjestäminen

Tässä tutkielmassa on sovellettu Harvey Saksin jäsenyysskategorisointia aineiston järjestämisessä. Aineiston järjestämisen jälkeen aineisto on analysoitu Erving Goffmanin (1963) stigma-teorian ja siihen liittyvän käsitteistön avulla.

Aineiston järjestämisessä ja sisällön analysoinnissa on käytetty kategoria-analyysia, jota käytetään sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa silloin, kun halutaan tutkia kulttuurisia merkityksiä. Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2012) esittävät, että kategoria-analyysissä ollaan kiinnostuneita ihmisten tekemistä luokitteluista, sekä niiden merkityksistä ja seurauksista. (mt., 42-43, 46.) Jokisen ja Juhilan (2012) mukaan luokittelun tarkoituksena on näyttää meille oma paikkamme arkielämän sosiaalisissa tilanteissa. Tämä näkyy esimerkiksi puheenvuorojen ja erilaisten käyttäytymiskoodien kautta, joiden avulla saamme esimerkiksi tietoa meille entuudestaan tuntemattoman henkilön asemasta. (mt., 24-25, 27)

Harvey Sacksin jäsenyysskategorisoinnin juuret ovat etnometodologisessa, toimintaa korostavassa lähestymistavassa. Myös Erving Goffmania on pidetty etnometodologisen tutkimusperinteen edustajana. Kategorioiden ja luokittelujen avulla on mahdollista ymmärtää syvällisemmin yhteiskunnasta ja kulttuurista saatavaa informaatiota. Jokinen, Juhila & Suoninen (2012) selventävät, että kategoriat jäsentävät itsestämme ja toisista saatua tietoa (Mt. 37, 42-43, 46-47). Luokittelu on *sosiaalisten attribuutioiden* eli määritelmien tekemistä ympäristöstämme.

Sacksin mukaan tähän tyypittelyyn eli jäsenyysskategorisointiin liittyy *toimijan status* osana hänen sosiaalista identiteettiään; toisin sanoen se mitä hän pitää arkielämässä odotettuna tai normaalina käyttäytymisenä ja vastaavasti poikkeavana tai outona käytöksenä. (Roca-Cuberes 2008, 544-545; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 37) Roca-Cuberes kutsuu tämänkaltaista kulttuurisidonnaista luokittelua arkitietämykseksi (mt. 547). Jokinen, Juhila & Suonisen mukaan (2012, 37), muun muassa William Housley & Richard Fitzgerald (2002, 60, 80) sekä Genevieve Maheux-Pelletier & Andrea Golato (2008) ovat esittäneet, että etnometodologinen kategoria-analyysi haastaa perinteisen mikro- ja makrotason ilmiöiden tarkastelun osoittamalla, miten yhteiskunnan sosiaaliset rakenteet ja instituutiot ovat havainnollistettavissa ihmisten arkielämän toiminnoissa. Sacksin mukaan kategorisointi ohjaa toimintaamme kasvokkain tapahtuvissa vuorovaikutustilanteissa (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012, 27).

Jokinen & Juhila korostavat, että sama henkilö voidaan luokitella moneen eri kategoriaan kuuluvaksi, sillä luokittelut ovat tilannekohtaisia (mt., 27). Kategoriasidonnaiset toiminnot ovat lisäksi kulttuurisidonnaisia. Esimerkiksi kategoriaan ”äiti” liitetään tiettyjä lapsen hoivaamiseen liittyviä toimintoja, jotka ovat kyseisessä yhteisössä tai yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä ja ihannoituja (mt., 27). Kategoriakokoelmat ovat usein hierarkkisia. Edellä olevaan esimerkkiin äidin kategoriasta voitaisiin liittää perheen kategoriakokoelmassa äidin korkeampi asema suhteessa lapseen, koska hän on iältään vanhempi ja koska häneltä odotetaan tietynlaista käyttäytymistä. Luokitteluihin liittyy siten aina odotuksia ja mikäli niistä poiketaan, se laitetaan merkille ja siihen reagoidaan joko myönteisellä tai kielteisellä tavalla (Jokinen & Juhila, 28).

3.4 Tutkimuksen työvaiheet

Tutkimusaineistoni etuna oli, että se oli jo valmiiksi kirjallisessa muodossa, eikä sitä tarvinnut esimerkiksi litteroida. Sen sijaan aloitin järjestämällä aineistoa tutkimustehtävän kannalta helpommin käsiteltävään muotoon. Tutustuin aineistoon lukemalla sen ensin Goffmanin (1963) *stigma*-teorian viitekehyksestä ja etsin aineistosta naiseutta kuvaavia tilanteita.

Toisella lukukerralla merkitsin värilapuvin aineistossa esiintyviä häpeää ilmentäviä ilmaisuja tyttären ja äidin näkökulmista. Tässä kohtaa jaottelin ja otsikoin häpeän aiheuttajat ylä- ja alaryhmiin. Samalla tarkastelin äiti-tytär-kategoriapariin sisältyviä tilannekuvauksia. Etsin niissä mahdollisesti esiintyviä poikkeuksia ts. tilanteita, joissa äiti tai tytär toimivat roolin mukaisesta käyttäytymisestä poiketen. Poimin aineiston naisten käyttämiä selviytymiskeinoja. Teemoittelu syvensi jäsenyysskategorioinnin tuottamia luokitteluja.

Teemoittelua ohjaavia kysymyksiä aineistolle olivat:

- mikä aiheuttaa häpeää?
- miten häpeä ilmenee kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa?
- onko havaittavissa häpeän tarttumista ja/tai ylisukupolvista siirtymistä?
- miten häpeältä/stigmalta vältytään?
- millaisia selviytymiskeinoja äiti ja tytär käyttävät?

Tämän jälkeen hain aineistosta esimerkkejä mahdollisesta häpeän tartumisesta. Näiden vaiheiden jälkeen poimin aineistosta keskeisimmät otteet havainnollistamaan tekemääni analyysiä.

Seuraavat luvut keskittyvät analyysiin. Aineiston analyysin olen tehnyt soveltamalla Goffmanin *stigma-* teoriaa. Viimeisessä luvussa esitän johtopäätökset tutkimustuloksista ja niiden asemoitumisesta muuhun tutkimusaiheeseen liittyvään keskusteluun.

4 SIIRTOLAISNAISEN STIGMA JA HÄPEÄN MONET KASVOT

Luvussa 2 esittelin Erving Goffmanin *stigma*- teoriaan liittyvää käsitteistöä, jonka soveltuvuutta testaan nyt analyttisenä työkaluna.

Tutkimuksessani selvitän miten stigma vaikuttaa siirtolaisen identiteettiin ja tutkin tunteiden roolia uuteen kulttuuriin sopeutumisessa. Aineistolle asettamiani tutkimuskysymyksiä ovat:

1. Mikä tuottaa tyttärelle häpeää? Mikä tuottaa äidille häpeää?
2. Miten stigma ilmenee aineistossa?
3. Siirtyykö häpeä sukupolvelta toiselle? Jos niin, miten?
4. Mitkä tekijät estävät häpeän siirtymisen?

Sikalat-romaanin on kuvaus siirtolaisten arjesta ja sopeutumisen haasteista. Sosiologisesta näkökulmasta katsottuna *Sikalat* (2011) tarjoaa aineistona varsin runsaasti tarttumakohtia häpeän tarkasteluun. Olen rajannut lähestymiskulmakseni naisen aseman ja tarkastelen sitä tässä tutkielmassa äiti-tytär-suhteen kautta.

Analyysilukuni rakentuvat siten, että kuvaan ensin aineistoa sosiaalisten tunteiden ja erityisesti häpeän esiintymistä päähenkilön Leenan ja hänen äitinsä kokemana sekä heidän välillään.

Tämän jälkeen tarkastelen äidin stigmaa ja tyttären stigmatartunnan uhkaa. Lopuksi tutkin äidin stigman ylisukupolvista siirtymistä tyttäreeseen.

4.1 Tunteet *Sikalat*-romaanissa

Tunteet toimivat Susanna Alakosken *Sikalat*-romaanissa siirtolaisen ja naisen yhteiskunnallisen aseman paikantimina. Romaanin nimi on viittaus Ystadin kaupungissa sijaitsevaan Fridhemin lähiöön, jonne 8-vuotias Leena muuttaa perheinsä. Lähiössä on kaupungin vuokraamia kerrostaloasuntoja, joita asuttavat pääosin eurooppalaiset siirtolaiset, sekä yksinasuvat. Aineistossa kuvataan tunteiden kautta uuteen kulttuuriin sopeutumiseen liittyviä ilmiöitä. Tunteet näkyvät arjen sosiaalisissa tilanteissa toisiin ihmisiin liittymisen ja toisaalta etäisyyden ottamisen kautta. Liittymistä ja yhteenkuuluvaisuuden tunnetta vahvistavat kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa koetut myönteiset tunteet. Vastaavasti kielteiset tunteet luovat etäisyyden ja erilaisuuden tunteita.

Kahdeksanvuotias Leena tarkkailee tutkijan tavoin uutta asuinympäristöään. Hän tekee havaintoja kerrostalon pihalla kohtaamistaan lapsista ja heidän puhutavastaan. Kotona hän toistelee ruotsinkielisiä sanoja ja raportoi kokemuksistaan vanhemmilleen. Leena tutustuu uuteen paikkaan

seuraamalla tarkkaan äitinsä reaktioita arjen tilanteissa ja vertailemalla outoja asioita tuttuihin. Tunteiden kaksijaksoisuus näyttäytyy aineistossa häpeän tunteina, joka estää äitiä toteuttamasta omia haaveita ja unelmia. Sen sijaan ylpeys vie Leenaa eteenpäin. Äidin stigman tahrима minäkuva varjostaa Leenan kasvutarinaa fridhemiläisessä lähiössä ja ylläpitää stigmatartunnan uhkaa tarinan edetessä.

Aineistossa katseella on merkitystä siirtolaisen identiteetin kannalta. Tunteet paljastavat kasvokkaisissa kohtaamisissa sosiaalisen valta-asetelman. Heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa oleva kokee häpeää, joka heijastuu arvoasteikossa korkeammalla olevan katseesta (Goffman 1963). Kohtaamisissa tapahtuu siten jaottelua.

Kuviossa ”Sisäiset ja ulkoiset häpeän aiheuttajat” (ks. liite Kuvio 1) on kuvattu aineistossa esitettyyn naiskuvaan liittyviä häpeän aiheuttajia. Kaaviota tulkitaan siten, että vasemmalla on otteita ympäristön kautta yksilöön vaikuttavista kulttuurisista seikoista. Omaan käsitykseen itsestä naisena tai esimerkiksi äitinä heijastetaan ympäristöstä rakennettua naisen tai äidin ideaalikuva. Tämä suodatettu naiskuva määrittelee aineistoni naisten identiteettiä. Seuraavassa sarakkeessa on tiivistetty näitä itsestä tehtyjä havaintoja ja lopuksi ne jakautuvat sisäisiin ja ulkoisiin häpeän aiheuttajiin.

4.2 Tyttären ja äidin häpeäkokemukset

Aluksi kaikki on hyvin. Äiti on onnellinen uudesta kerrostaloasunnosta, jossa on parkettilattiat, sisä vessa, kylpyamme ja keittiössä säädettävä, juokseva vesi.

”En ollut ikinä nähnyt äitiä yhtä iloisena, hän puhui kovalla äänellä kaikesta mitä me nähtiin.” (S13)

”Äiti tuoksui hyvältä, Ja pelargoniat kukkivat vasta-asennetuilla ikkunoillamme.” ... ”En epäillyt että elämä voisi yhtäkkiä loppua.” (S24)

Isä vannotti lapsia etteivät he saisi koskaan valittaa, koska heillä oli asiat paljon paremmin kuin monella muulla.

”Katsokaas, tässä asunnossa kaikki on äidille helpompaa.” (S20)

Tällä isä viittaa maastamuuton syynä olevaan tilanteeseen Suomessa, sekä mahdollisesti omiin lapsuudenkokemuksiinsa, joista hän vaikenee.

Tyttären kokema häpeä

Romaanin alussa Leenan häpeä merkitsee havaintoja hänen omasta erilaisuudestaan, joka syntyy vertailemalla itseä muihin. Leenan häpeän aiheuttajat ovat pääasiassa ulkoisia, materiaan liittyviä (ks. liite Kuvio 1). Poikkeavuus ja erilaisuus tulevat esille ulkonäön tai käytöksen kautta. Perheen vähävaraisuus näyttäytyy muun muassa siinä, ettei heillä ole varaa autoon. Työmatkat tehtaalle isä kulkee polkupyörällä. Vähävaraisuus näkyy asuintilojen ahtautena sekä vaatimattomassa sisustuksessa. Leena jakaa huoneen veljensä kanssa. Koti on kalustettu käytetyillä ja isän kaatopaikalta löytämillä huonekaluilla.

”Jäin hiekkalaatikkoon istumaan ja katsoin hänen ikkunaan. Hänen äidillään oli hirveän hienot kukikkaat verhot. Vertailin hetken ikkunoitamme, Åsen oli paljon paljon hienommat. Heillä oli koriste-esineitä ikkunallakin, meillä ei ollut mitään paitsi kukkia ja kynttilänjalka. Åsen kotona oli varmaan hienompaa sisälläkin. Olikohan hänellä oma huone?” (S26)

Leena vertailee omia Raatihuoneen kellarista saatuja käytettyjä vaatteitaan ystäviensä Domustavaratalosta hankittuihin uusiin, muodinmukaisiin vaatteisiin. Vähävaraiset perheet saivat lastensuojelulautakunnan luvalla hakea raatihuoneen kellarista käytettyjä vaatteita (S66).

”Minäkin halusin ostaa oikeita vaatteita oikeasta kaupasta. Mutta äiti sanoi ettei meillä ollut varaa. Meidän sieti olla iloisia kun Suomen mummita tuli joulupaketissa alusvaatteita. Kunnon lämpimiä alushousuja jotka ulottuivat napaan asti. Ja lämpimiä villasukkia. Sitä paitsi me saatiin olla iloisia raatihuoneen kellarista.” (S67)

Äiti ja Leena ihailevat ruotsalaisia naisurheilijoita. He seuraavat tv:stä Esther Williamsin uimakouluu, sekä ruotsalaista uimahyppääjää Ulrika Knapea. Leena aloittaa uintiharrastuksen. Uintivalmentaja ”Hitler” on ankara, mutta pelostaan huolimatta Leena ei luovuta, vaan harjoittelee tunnollisesti.

Perheen vähävaraisuus tuottaa Leenalle häpeää YSS:n uintiharjoituksissa hänen joutuessaan uimaan käytetyssä voimistelupuvussa (S152). Häpeän tunne ilmenee kehollisesti Leenan jännittäessä vatsallaan. Hän joutuu keskeyttämään harjoituksen ja ryntäämään vessaan. Vessan oven taakse ehtii kertyä jonoa ja Leenan yrittäessä vetää voimistelupukuaan ylös, valmentaja avaa ulkopuolelta oven,

jonka takaa ilmestyvät koulun parhaimman näköiset pojat. Pojat nauravat hänelle. Häpeä saa sinetin uintivalmentajan huomauttaessa nöyryyttävän tilanteen päätteeksi vääränlaisesta uima-asusta:

”Ja sano äidillesi että ostaa sinulle paremman uimapuvun.” (S155)

Tilanne korjaantuu hänen voittaessa uintikilpailussa luokan suosituksen tytön Cecilian. Lisäksi hän saa osakseen positiivista julkisuutta saadessaan kuvansa Ystads Allehanda-paikallislehteen (S157). Uimahalli miljöönä on merkityksellinen turvallisuuden tunteen luoja ja Leena kokee samaistumisen tunteita suosittuihin naisuimareihin. Menestyminen kilpauinnissa tuo lisää onnistumisen kokemuksia.

Leena saa ensimmäisen ystävänsä ruotsalaisesta Åsesta, joka asuu viereisessä rapussa. Leena oppii ruotsin kielen nopeasti ja hänestä tulee kaksikielinen. Leenan arki muodostuu koulusta, harrastuksista sekä kotona vietetystä ajasta perheen kanssa. Kielitaito liittyy Leenan osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa ensin kerrostalon pihalla ja myöhemmin kotiympäristön ulkopuolella. Kieli on merkittävä osa identiteettiä ja sen kautta Leenalle rakentuu kaksoisidentiteetti (S142).

”Minä kannatin koulussa Ruotsia ja kotona Suomea.” (S142)

Kielellä on aineistossa myös toisenlainen merkitys. Suomi äidinkielenä tuottaa Leenalle häpeää vanhempien puhuessa sitä kodin ulkopuolella. Vanhempien heikko ruotsin kielen taito ja erikoinen ääntämistapa aiheuttavat Leenassa häpeää ja hän korjaa vanhempien ääntämisvirheitä.

”Sitten isä harjoitteli puhumaan ruotsia, hän sanoi että me asuttiin så pra nu. Suttio vem okk en halv kvatraat meeter. Vi har ree rum okk sök okk et stuurt allteles kulman takana.” (S12)

Leenalla on toinen hyvä ystävä Riitta, jonka perhe on myös suomalainen. Riitan isä Veikko on muuttanut sotilapsena Ruotsiin II maailmansodan aikana. Leenan ja Riitan äidit ovat parhaita ystäviä. He tapasivat ollessaan lasten kanssa ulkoilemassa. Leena seuraa äidin ja Helmin välisiä keskusteluja naiseudesta, seksuaalisuudesta ja kotimaahan liittyvistä juurista. Hän tekee huomioita siitä, miten tietyistä asioista puhuttaessa heidän äänensä vaimenevat kuiskauksiksi. (S30-35)

Leena painaa mieleen sanat: ”orgasmi” ja ”kondomi”. Äiti sanoo miesten käyttävän naisia hyväkseen ja seksuaalisen nautinnon olevan ainoastaan miehiä varten. Kaikki liittyy kuulemma orgasmeihin. Aineistossa viitataan sukupuolten väliseen järjestelyyn, joka pohjautuu elettyyn aikakauteen ja kulttuuriin. Avioliitto on naisen ja miehen välinen vaihtokauppa, jossa molemmilla on omat velvoitteensa ja oikeutensa. (Goffman 2012) Åsen äiti Inga-Lill edustaa ruotsalaista modernia, vapaata ja itsenäistä naista, jolla on päätäntävaltaa. Inga-Lill on eronnut yksinhuoltaja ja hän käy palkkatyössä. Hän tapaa Sveniä, jonka ansiota on, että heillä on varaa kauniisiin tapetteihin ja huonekaluihin. (S26, 58-59)

Leena kuuntelee äidin ja Helmin puhetta Suomen sodasta. Sotien ja pula-ajan sukupolven naiset joutuivat vaikeiden päätösten eteen lähettäessään lapsiaan Ruotsiin pois sodan jaloista. Sota ja pulaajat saavat äidin katseen kiertämään seinissä (S32).

”Sota oli mutta sitä ei ollut. He sanoivat että siitä oli mahdotonta puhua.”(S32)

Puutteellisen ravinnon ja haastavien olosuhteiden vuoksi lapsia ja perheenjäseniä menehtyi sairauksiin, joita seuraavat sukupolvet eivät ole joutuneet elämässään kohtaamaan (Alakoski 2011, 31; Roos 1987). Läheisten menetykset ja kärsimykset olivat niin raskaita, että niistä vaiettiin.

Romaanin edetessä Leena saavuttaa murrosiän. Hän on ymmärtänyt äidin ja Helmin puheista, että kuukautiset ovat ”*paha juttu eikä niitä saanut näyttää*” (S29). Kuukautisiin liittyvässä häpeässä on kyse *opitusta häpeästä*. Elina Oinaksen (2011) mukaan kuukautishäpeällä on erityinen sosiaalinen ulottuvuus. Pelkkä ajatuskin toisten edessä koetuista häpeän tai nolostumisen tunteista saa aikaan pelkoa. (mt., 151) Identiteetin rakentumisprosessiin liittyy kuukautisten alkamisen myötä tietoisuuden lisääntyminen omien tunteiden näkyvyydestä. Tämä synnyttää pelon epäonnistumisen mahdollisuudesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (mt., 155) *Opitun häpeän näkökulma* korostaa naisten ruumiillisuudesta koetun häpeän tulevan ympäristöstä ja sillä on naisia sortava vaikutus. (mt., 157; Goffman 2012)

Leenan perhearkea sävyttää vanhempien runsas alkoholinkäyttö. Kolmannen luokan joululomalla isän juominen on päivittäistä. Vanhemmat riitelevät kiroillen toisilleen. Jouluaattona äiti heittää isän ulos kodista. Leena katsoo vanhempiaan uudella tavalla ja miettii, mitä muut ajattelevat heistä. Isä kiroilee ja huutaa kerrostalon pihalla humalassa pyytäen äitiä ottamaan hänet takaisin sisälle. Ja äiti

ottaa. Yhteisöllisesti jaetut tunteet tuntuvat kehossa. Häpeän tunne kouraisee Leenaa mahasta. Häpeä tuntuu sietämättömältä ja silloin Leena muuttuu varjokuvatytöksi.

”Peruutin yhä kauemmas taakse kunnes menin seinän läpi, haihduin ilmaan...” (S166)

”Kytkin nopeasti varjokuvani kun kohtasin jonkun ja vetäisin sen itseni suojaksi. Häpeä lyijynä kengissäni.” (S206)

Vanhempien aiheuttamalle häpeälle on toinenkin syy. Leena häpeää häpeäänsä. Hän yrittää peittää omia pelon ja turvattomuuden tunteitaan ystäviltään salaamalla kodin seinien sisäpuolella tapahtuvia asioita.

”Minua hävetti ja tarkistin että parvekkeen ovi ja ikkunat olivat kiinni. Lukitsin ne ja vedin verhot kiinni.” (S98)

Vihan ja kiukun tunteiden ilmaiseminen ei ole sallittua ja siksi Leena kokee häpeää kiellettyjen tunteittensa paljastuessa.

”Riitta sai minut kiinni itse teosta omasta huoneestani. Olin repimässä hiustukkoja kävelevältä nukeltani. Halusin että siitä tulisi Ruma Ruma Ruma. Oikein Ugly. Tule Leena meille yöksi Riitta sanoi.” (S217)

Äidin kokema häpeä

Parempaan tulevaisuuden rakentaminen lapsille sekä toive korkeammasta elintasosta olivat Leenankin äidin syitä Ruotsiin muutolle. Äiti kuvailee ystävälleen Helmille tilannetta, jossa hän tekee päätöksen korjata elämänsä suuntaa. Hän katsoo kaihoisasti sisälle ikkunasta rikkaan perheen kotiin, jossa on lämmintä ja puhdasta. Pöytä notkuu ruoasta ja lapsilla on paljon leluja ja kauniita vaatteita. (S32-33)

”...paljon tilaa ja monta huonetta.” ... ”Sekä kuppeja ja vateja. Höyryävän kuumaa kahvia. Äiti sanoi että silloin hän oli päättänyt, isona hän muuttaisi toiseen maahan. Sellaiseen maahan jossa oli ruokaa ja sokeria pöydässä.” (S32-33)

Äidin häpeää voidaan tarkastella J.P. Roosin (1987) määrittelemien suomalaisten sukupolvikokemusten näkökulmasta. Äidin äiti edustaa *sotien ja pulan kokenutta ensimmäistä*

sukupolvea (mt., 53). Tälle sukupolvelle on leimaavaa kokemus elämästä pakkorakona. Elämää ohjaavana sääntönä on, ettei olosuhteille voi mitään. Ihmisen on joustettava ja alistuttava luonnon kiertokululle. (mt., 78-81). Ensimmäisen sukupolven kokemus on helppo käsittää Suomen historian valossa. Olosuhteet olivat köyhyyden ja epävarmuuden värittämät. Työnteko oli fyysisesti rankkaa ja se oli aloitettava varhaisessa iässä. Eriarvoisuus korostui maaseudulla ja kaupungissa asuvien välillä. (mt., 54)

Äiti kuuluu *sodanjälkeiseen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen* (Roos 1987, 54-55). Toisen sukupolven aikana suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui suuria taloudellisia sekä sosiaalisia muutoksia. Muistoissa oli maailmansota, sodan aikainen hätä, puute ja kulutustavaroiden niukkuus. Äiti kasvoi maaseudulla ja muutti (ruotsalaiseen) suurkaupunkiin, kuten monet muutkin sukupolvensa edustajat. (mt., 55)

Naiskuvaan pohjautuva häpeä tulee aineistossa esille äidin tavoissa määritellä itseään sukupuolen ja siviilisäädyn kautta. Lauseessa: ”*täysin isästä riippuvainen nainen*” (S39) kiteytyy hyvin hänen minäkäsityksensä. Monen muun maaseudulta muuttaneen suomalaissiirtolaisen tavoin Leenan äiti on kouluttamaton ja avioitunut suomalaisen miehen kanssa. Suomalaiset juuret ovat Kokkolassa. ”*Kokkolan mummi*” asuu pienessä kaksiossa, jossa on ulkokuusi. Kokkolan mummi teki ompelijan ja siivoajan töitä väsymykseen asti. Oli pärjättävä ja tehtävä sitä mitä osasi. Ja vaikka ei osannut, tekemällä oppi.

”Sunnuntaisin hän kävi pesemässä rikkaiden pyykkiä. Hän jynssäsi mattoja ja pesi lakanoita avannossa. Hänen sormensa olivat vereslihalla. Eivät rahat sittenkään riittäneet.” (S31)

Äidin arki rakentuu lasten- ja kodinhoidosta Fridhemin vuokralähiössä, jonne on asutettu kaikki Ystadiin muuttaneet siirtolaiset. Arjen kohtaamiset tapahtuvat lähiössä. Äiti ystäväystyy lasten leikkipaikalla suomalaisen Helmin kanssa. Helmi on naimisissa sotalapsena Ruotsiin muuttaneen Veikon kanssa. Veikko työskentelee sahalla ja Helmi postissa sekä siivoajana paikallisessa hotellissa. Monien muiden siirtolaisten tavoin Leenan äiti työskentelee aamulehdenjakajana ja tiskaajana hotellissa. Maailmanpolitiikka ja naisten oikeudet kiinnostavat ja niitä seurataan aikakauslehdistä ja kirjallisuudesta, sekä radiosta ja televisiosta. Helmi kannustaa äitiä liittymään Krupp Ättanin naisasialiikkeeseen. Äiti sanoo, ettei Ystadissa ole sellaista toimintaa. Säröt itsetunnossa estävät äitiä toteuttamasta omien mielenkiinnon kohteiden ja haaveita. Kielitaidottomuus ja koulutuksen puute aiheuttavat sivistymättömyyden häpeää, jota Lea Rojola (2011) on määritellyt 1900-luvun vaihteessa vaikuttaneen fennomaanisen ihanteen aiheuttamaksi.

Sivistymättömyyden häpeän taustalla on Rojolan mukaan kysymys sivistyneeseen identiteettiin liitetystä aitoudesta vs. epäaitoudesta. Maalta tulleiden suomalaisten koettiin olevan työtä tekevää ja ahkeraa kansaa. Aitoa sivistyneisyyttä heidän ei uskottu kykenevän saavuttaa. Kouluttautumalla hankittua pinnallista sivistystä kutsuttiin nousukkuudeksi. Nousukkaan pääsy sivistyneiden joukkoon oli kovan työn saavutus, jota varjosti epäonnistumisen sekä paljastumisen pelot. Tämä altisti nousukkaan häpeän kokemukselle jatkuvan arvioiduksi tulemisen kautta. (mt., 208-210)

”En osaa mitään tarpeeksi hyvin. Olen oppinut kaiken itse, se ei riitä kaupantekoon. Ja sitä hän toisti. Muista, koulu on kaikkein tärkeintä. Hänen sanansa soivat korvissani. Hanki itsellesi koulutus ennen kuin menet naimisiin ja rupeat lapsentekoon.” (S64)

Ehkäisypillereiden tulo markkinoille 1960-luvulla käynnisti seksuaalisen vallankumouksen, mikä näkyy aineistossa ruotsalaisäitien sosiaalista elämää ja seurustelusuhteita kuvaavissa otteissa. Avioliiton ulkopuolinen seksi ei ollut enää tabu. Naisen rooli miehen tarpeiden tyydyttäjänä ja arjen mahdollistajana on historiaa. Usean Leenan ruotsalaisen luokkakaverin vanhemmat ovat eronneet. Åsen ja Nicken äidit ovat eronneet parisuhdeväkivallan ja alkoholismien vuoksi. Seksi on aineistossa vallan väline. Tämä tulee esille muun muassa Åsen äidin miesystävään liittyvissä kohdissa. Sven tukee Åsen äitiä taloudellisesti ja saa häneltä vastapalveluksena seksiä.

Sen sijaan perinteiseen sukupuolijärjestelyyn pohjautuva malli näkyy äidin seksuaalisuutta ilmentävissä keskusteluissa Helmin kanssa: *”vain isät saivat orgasmeja”* (Alakoski 2011, 29; Goffman 2012). Seksi näyttyy äidin kuvauksissa avioliittoon kuuluvana yksipuolisena velvoitteena, johon ei sisälly naisen nautintoa. Avioliiton purkaminen vakavien parisuhdeongelmien vuoksi ei tule aineistossa esille edes vaihtoehtona. Äidin tunteita kuvastavat pettymys ja toivottomuus. Taustalla vaikuttavan ideologian vuoksi äiti vaikenee ja alkaa lopulta itsekin juomaan sietääkseen miestänsä paremmin (S144).

Tunteita omaksutaan populaarikulttuurin ja muodin kautta (mm. Aro 2015). Kokkolan mummin tavara- ja vaatelahetykset Suomesta hävettävät. Niille on kuitenkin tarvetta. Äiti purki vanhat villapaidat ja neuloi langoista uusia vaatteita, koska heillä ei ollut varaa ostaa kaupasta uusia. (S67) Käytetyt ja itsetehdyt vaatteet paljastavat äidin statuksen ja erottavat hänet muodinmukaisesti pukeutuvista naisista (Goffman 1971, 34-35).

”Minun, Markun ja Sakarin mielestä ne olivat hienoja tavaroita, mutta äiti sanoi että hänen puolestaan isoäiti saisi pitää itse paskansa. Äiti ja isä riitelivät aina kun paketti tuli. Mutta ei auttanut muu kuin kiittää ja kumartaa.” (S37)

Äiti sai siivousmekkoja. Isoäidin vanhoja. Eukko taitaa luulla että olen yhtä lihava kuin se, ehkä lihavampikin, äiti sanoi ja ripusti siivousmekot vaatekomeroon. Sitten hän kuitenkin otti ne esille.” (S38)

Äiti poikkeaa ulkonäöltään meikkaavista ruotsalaisista äideistä, kuten Åsen äiti Inga-Lill tai Nicken äiti Anita, joka on ”älyttömän kaunis” (S88). Ruotsalaisäidit näyttävät samalta kuin naiset muotilehtien kansissa. He käyvät kampaajalla, pukeutuvat kauniisiin vaatteisiin ja käyttävät huulipunaa (S88). Leenan äiti pukeutuu isoäidin Suomesta lähettämiin, itsekudottuihin vaatteisiin, eikä hänellä ole varaa käydä kampaajalla. Åsen luona syödään amerikkalaisia valmisruokia.

Leenan isä kutsuu äitiä ”hemmavruksi”. Äiti ei pidä siitä nimityksestä. Se tarkoittaa kotiäitiä, joka huolehtii lapsista, kodinhoidosta, ruoanlaitosta, kotieläimistä sekä siitä, että isä pysyy tyytyväisenä. Äiti haluaisi olla muuta kuin kotiäiti. Hän on kiinnostunut naisten oikeuksista, mutta hänellä ei ole koulutusta, eikä mahdollisuuksia. Tämä käy ilmi äidin ja tyttären välisestä dialogista, jossa hän vannottaa Leenaa hoitamaan koulunsa kunnialla:

”Muistakin Leena, koulu on kaikkein tärkeintä. Lupaa tehdä niin kuin opettaja käskee, hän jatkoi. Sinun pitää olla ahkera koulussa ja sinun pitää hankkia itsellesi koulutus ennen kuin menet naimisiin ja rupeat tekemään lapsia. Muuten olet kiikissä, etenkin kun olet syntynyt naiseksi. Katso minua, hän sanoi. Minä olen täysin riippuvainen isästä.” (S39)

Leenan äiti häpeää ottaa apua vastaan. Hän kokee sen leimaavana. Avun hakemiseen liittyvä häpeä on ymmärrettävissä sukupolvikokemuksen kautta. Naisen rooli maaseudulla oli sotien aikana selviytyjä. Omat tarpeet ja kiinnostuksen kohteet oli laitettava sivuun perheen edun ja ruoassa pitämisen vuoksi. Naisen osa oli yksinäinen ja raskas. Oli tehtävä fyysisiä töitä osasi tai ei. Kokemus opetti. Töitä on tehty aina. Äitiä hävettää hakea käytettyjä vaatteita Svea Boströmin raatihuoneenkellarista. Se symboloi äidille häpeäpaalua keskellä toria. Palkkatyössä käyvät ruotsalaiset äidit ostavat vaatteensa tavarataloista.

”Äiti ei tykännyt käydä raatihuoneen kellarissa koska se oli keskellä toria. Hän sanoi että hänestä tuntui siltä että ihmiset katsoivat meitä että kohta hän sai hävetä kaikkia ja että sellaiset kuin Svea Broström olivat tavallaan oikeassa.” (S66)

Äiti häpeää sosiaaliavun hakemista ja yrittää pärjätä omillaan. Ainoana poikkeuksena on Leenan uintileiri ulkomailla, johon äiti kehtaa hakea tukea sosiaalitoimistosta. Äidin keho jännittyy, kun hän kokee joutuvansa arvostelun kohteeksi.

”Äiti kulki kokonaisen päivän edestakaisin keittiössä, sitten hän varasi ajan sosiaalitoimistosta. Hän sanoi että muuten en pääsisi matkalle. Äidillä oli sossuhiki mutta hän käveli selkä suorana, nythän peruste oli aivan toinen. Hänen tyttärensä lähtisi harjoitusleirille vaikka se olisi hänen viimeinen tekonsa, hän sanoi.” (S158)

Suomalaissiirtolaisten asiointi virastoissa oli hankalaa kielitaidottomuuden vuoksi ja sai aikaan väärinymmärryksiä ja tulkintoja. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000) Suomalaisten heikko sosiaalinen asema näyttäytyy aineistossa myös asuinalueen ja vuokra-asunnon kautta, jossa Leenan perhe asuu. Tämä nousee esille äidin ja isän välillä käydyssä keskustelussa, jossa äiti kertoo käynnistään kunnan virastossa. Virkailijan lukiessa asunnon vuokrasopimusta äiti tuskastuu ja kokee alemmuuden tunteita siitä, ettei häntä katsota edes silmiin. Tunne huonommuudesta vahvistuu edelleen, kun työntekijä alkaa käydä vuokrasopimuksen ehtoja hänen kanssaan läpi.

...”Etkö nähnyt, että se ilkkui meille?” > äiti sanoo isälle ... ”Se sanoi, että meidän pitää ottaa itseämme niskasta kiinni ennen kuin me on edes tehty mitään!”

Isä vastaa: *”Ei kai se niin sanonut?” - ”Sanoihan.” I: ”Nyt sinä kyllä liioittelet....”*

Ä: *”Varmasti sanoi, se vain ei käyttänyt niitä sanoja”.*

Äiti: ”Me jouduttiin seisomaan siinä häpeissämme korkean tiskin takana ja odottamaan, kunnes se oli selannut sopimukset läpi. (S15-16) ... ”Mitä helvettiä se kuvittelee, luuleeko se että me ollaan sikoja.” (S17)

”...anteeksi, mutta en tiedä...minä niin pahoitin mieleni...no äänen sävystä. ... ”meitähän kohdeltiin kuin toisen luokan kansalaisia, vaikka se ei ollut ikinä nähnytkään meitä.

Olen kuullut, että kunnassa Fridhemin taloja kutsutaan Sikaloiksi.” (S16)

Siirtolaisilla ei ollut samanlaisia sosiaali oikeuksia kuin ruotsalaisilla (Skuttnab-Kangas 1988, 221). Moni lasten kanssa kotona oleva äiti oli huonommassa asemassa kuin palkkatyössä käyvät, joiden työsuhte-etuihin kuului terveydenhuollon palveluita. Työttömillä tai huonosti palkatuilla siirtolaisilla ei ollut varaa terveydenhoitoon. Aineistossa äidin ystävä Helmi peitti kämmenellä suunsa hymyillessään, ettei olisi hoitamattomilla hampaillaan paljastanut olevansa suomalainen.

”...Helmi alkoi puhua hampaistaan. Hän sanoi ettei hänellä ollut varaa käydä hammaslääkärissä. Ja hänellä oli niin huonot hampaat. Hän häpesi kun joutui pitämään kättä suun edessä silloin kun nauroi. Mutta jos hän ei pitänyt, silloin häntä hävetti vielä enemmän.” (S29)

Äiti kokee osattomuutta. Peilattaessa itseään edistyksellisiin ruotsalaisnaisiin, hän kokee epäonnistuneensa ja tuntee häpeää. Siirtolaistaustaisen naisen asema on huono. Kuilu Suomen ja Ruotsin välillä näkyy aineistossa naisten osallistumisessa palkkatyöhön. Tove Skuttnab-Kankaan (1988) mukaan moni siirtolainen jäi Ruotsissa vaille koulutusta. Päinvastoin kuin kotimaasta lähtiessä luultiin, monen pätevyysaste pieneni. (mt.,221) Ruotsalaiset naiset olivat siirtyneet varhaisen teollistumisen seurauksena tehdastyöhön jo 1940-luvulla. (Almgren 2002, 62; Jansson 2002, 7-9).

Suomalainen sisu ja kova työmoraali eivät riittäneetkään ruotsalaisille vaan tarvittiin ruotsin kielen taitoa ja ammattitaitoakin, jota ei maaseuduilta tulleilla ollut. Tämän ymmärtäminen saa äidin musertumaan ja kokemaan oman elämänsä suhteen näköalattomuutta.

”Hän sanoi että hänen ei ollut tarkoitus satuttaa meitä, mutta hän näki että olin lakannut nauramasta. Että Sakari oli lakannut puhumasta. Että Markku oli kadonnut. Hän sanoi että olisi parempi ilman häntä. Ja näin miten silmukka kiristyi hänen kaulallaan. Mykistyin ja lamaannuin mutta yritin vakuuttaa hänelle että kannatti elää. Äiti kiltti, sanoin, onhan sinulla minut. Mutta hän tuijotti lävitseni kiinnittämättä katsettaan olevaan seinään.” (S217)

Häpeä muodostuu huomiosta, että on häpeäksi omille lapsilleen sekä sukulaisille Suomessa. Sitä peiteltiin antamalla kotimaahan parempi vaikutelma elinoloista Ruotsissa, kuin mitä se todellisuudessa oli:

”Meidän isällä on puku päällä ainoastaan silloin kun se lähtee käymään Suomessa, tai ehkä silloin me ollaan menossa juhliin Riitan luo.” (S123)

”Kun puheeksi tuli oma auto tai oma talo tai kesämökki, äiti ja isä nauroivat. Kuulosti siltä, että nauru tuli vain kurkusta eikä mahan pohjasta.” ... ”Me saadaan olla iloisia että meillä on katto pään päällä. Eikä sitä kannata surra, hän sanoi. Asia on niin kuin se on. Ja niin kauan kuin on lankaa, on myös toivoa.” (S68)

Olen tarkastellut edellä tyttären ja äidin häpeän kokemuksia (ks. myös kuvio 1). Ensimmäinen tutkimuskysymyksenäni oli: mikä tuottaa tyttäreille häpeää? Tyttäreille häpeän kokemuksia tuottaa aineistossa ulkoiset tekijät. Hänen kehittyessään ja sopeutuessaan ruotsalaiseen yhteiskuntaan häpeää alkaa tuottamaan omat vanhemmat. Vanhempien puhuma kieli aiheuttaa myös tyttäressä häpeää, hänen opittuaan ruotsin kielen. Tyttären sukupolvikokemus poikkeaa merkittävästi äidin ja mummin sukupolvien kokemuksista. Hän kuuluu kolmanteen sukupolveen eli suuren murroksen sukupolveen, jonka lapsuuden kokemukset poikkeavat suuresti aiemmista polvista. (mt.,56)

Tyttären perheenjäsenten muodostaman lähiympäristön ja yhteiskunnallisen ympäristön välillä on ristiriitaa. Perheyhteisö heijastaa tyttäreen köyhyyttä, vähävaraisuutta, turvattomuutta ja pahoinvointia. Yhteiskunta sen sijaan on vauras ja hyvinvoiva.

Muita tutkimuskysymyksiäni olivat: mikä tuottaa äidille häpeää? Miten stigma ilmenee aineistossa? Äidin häpeä on syvemmällä kuin tyttären. (ks. Kuvio 1). Häpeä heijastuu stigmasta, joka on ympäristön esittämän naisideaalin ja äidin minäkuvan risteyksessä. Äidin häpeä kumpuaa siitä *mitä* ja *millainen* hän on. Äidin häpeässä on kyse myös aineistossa esiintyvistä väkivallan häpeästä, joka on niin voimakasta, että siitä on mahdotonta puhua (Ronkainen 1999; Lappalainen 2011). Siitä ei myöskään aineistoni äiti puhu. Häpeään liittyy Suvi Ronkaisen mukaan olennaisesti vallan käsite. Vähäosaisen kokema häpeä on osa sosiaalista käytäntöä. Näin ollen nainen on miestä alttiimpi häpeälle. Väkivallan uhriksi joutunut kokee paljastumisen häpeää. Hän kokee itsensä kelvottomaksi ja arvottomaksi. (mt., 135-137)

4.3 Häpeän siirtyminen äidiltä tyttärelle

Altistavia stigmatartunnan uhkia on tyttärelle tarjolla runsaasti. Äidin naiseuteen ja suomalaisuuteen vähemmistöidentiteetteinä liittyvät kolmostyyppin stigmat sekä vanhempien alkoholismiin ja perheväkivaltaan liittyvät stigmat, jotka ovat kakkostyyppin stigmoja (ks. sivut 15-16) (Goffman 1963). Keskityn analyysissäni tarkastelemaan äidin kokemaan naiseuteen liittyvän häpeän mahdollista ylisukupolvista siirtymistä.

Äidin häpeää aiheuttavat tekijät ovat pääasiassa sisäisiä ja tyttären ulkoisia. Leenan ympäristöön sopeutuminen tapahtuu aineistossa ensin suodattamalla omia havaintoja äidin kautta ja myöhemmässä vaiheessa vertaisten kautta. (ks. liite kaavio 1). Naisena ja siirtolaisena ympäristö tarjoaa hänelle marginaali-identiteettiä, sillä hän ei istu perinteiseen eikä moderniin naisen malliin. Hän on eräänlaisessa välitilassa, johon hän jää romaanin päättyessä. Tyttären identiteetti on liikkeessä ja muovautuu vielä. Äidin identiteetti on sen sijaan häpeän tahrima. Stigmojen äidille tuottama häpeä on lamauttavaa. Hän luovuttaa. Vanhemman rooli ja vastuu annetaan tyttären kannettaviksi, joka ryhtyy huolehtimaan veljistään ja myös äidistä. Tytär itse jää vaille äidillistä hoivaa ja turvaa. Perheen lapset jäävät vaille suojelua väkivallalta ja pelolta.

”Liian monta kertaa hakattu. Vittu, huora, lutka, luuska, lehmä, ämmä, huora, vittu, lutka, luuska, horo, ämmä. Äiti ei enää kestänyt. Hän yritti lyödä takaisin, yritti laihduttaa, yritti lopettaa juomisen, yritti leipoa, lukea, neuloa, siivota, hän yritti saada apua. Hän yritti ja yritti, kaikin tavoin hän yritti haluta elää, mutta ei siitä mitään tullut.” (S217)

Äiti ei kiinnity ruotsalaiseen yhteiskuntaan, eikä myöskään kykene tarjoamaan Leenalle tukeaan osallisuuden kautta. Tämä näky aineistossa koulun juhlissa, jossa Leena esiintyy. Äiti ei halua tulla nähdyksi koulussa. Leimautumisen pelko estää häntä osallistumasta, mikä aiheuttaa häpeää Leenassa. Leena kokee itsensä erilaiseksi, koska hän joutuu olemaan yksin.

”Minulla ei ole mitään päälle pantavaa äiti sanoi, kun kysyin miksi he eivät voineet tulla koulunpäättäjäisiin niin kuin muutkin vanhemmat.” ... ”Menin kirkon perälle, kaikkien muiden taakse. Niin pieneksi kuin mahdollista. Niin hiljaa kuin mahdollista. Sitten livahdin tieheni, ennen kuin kukaan näkisi, että olin yksin.” (S131)

”Harmi kun äiti ja isä eivät olleet täällä. He olisivat olleet ylpeitä. Mutta joka tapauksessa he tulisivat iloisiksi.” (S156)

Aineistosta nousee hyvin esille, miten sosiaalisesta ympäristöstä koettu hyväksyntä vahvistaa tyttären sopeutumista (Goffman 1963). Sinnikkyys palkitaan ja vaikka tytär kokee häpeän ja nolostumisen tunteita opetellessaan uutta kieltä ja aloittaessaan uintiharrastuksen, hän ei luovuta vaan sietää hankalatkin tunteet. Vastaavasti hylkäämisen kokemukset lisäävät sosiaalisten ongelmien kehittymistä äidin kohdalla, koska hän kokee asemansa alisteiseksi sosiaaliluokan, sukupuolen sekä etnisen taustansa vuoksi (Goffman 1963).

Äiti ja hänen ystävänsä Helmi välittävät Leenalle vanhanaikaista naiskuvaa, jota leimaa vaikenemisen kulttuuri. Tähän liittyen aineistossa ilmeni myös ylisukupolvista naiskuvan siirtymistä. Äiti kertoo sodan aikana ennenaikaisesti syntyneestä pikkuveljestään, joka kuoli muutaman tunnin ikäisenä. Äiti kertoo mummin vaienneen menetyksestään ja sanoneen ”*ettei sitä kannattanut itkeä, koska kaikki naiset saivat kuolleita lapsia*”. (S30-31)

Äiti vaikenee parisuhdeväkivallasta ja alkoholiongelmasta, joka johtaa siihen, että Leena alkaa pelkäämään äitinsä sekä veljiensä puolesta. Leena alkaa tarkkailemaan äidin vointia pakonomaisesti, mikä aiheuttaa hänessä psyykkisiä oireita.

”Hänen itsemurhayrityksistään tuli arkeani. Vahdin häntä yökaudet, käväisin pyörällä kotona, soitin ja tarkistin ja luulin että voisin muuttaa tapahtumien kulkua.” (S218)

Äidin häpeän siirtyminen tyttäreeseen näkyy vastuun ja huolen kantajan roolien siirtymisenä vanhemmalta lapselle. Leenasta tulee sopeutuva kameleontti, joka aistii kodin tunnetiloja peläten,

mitä tapahtuu seuraavaksi. Äidin vaikeneminen näkyy aluksi myös tyttären vaikenemisena ja vanhempien suojelemisena.

Häpeän ylisukupolvisuus näkyy aineistossa siinä, *miten* vaikeista kokemuksista puhutaan tai ei puhuta. Niistä *vaietaan*. Äidin sosiaaliseen asemaan liittyvä häpeä näkyy hänen kehossaan tilanteissa, joissa hän kokee alisteisuutta (S15-17, 191). Alisteista asemaa kuvastavia tilanteita, ovat aineistossa avun hakemiseen liittyvät tilanteet, kuten raatihuoneenkellarissa, sosiaalitoimistossa tai kunnanvirastossa asioiminen. Näihin äiti ei mielellään mene, ellei hän koe tyttärensä vuoksi pakkoa.

Aineistossa viitataan Ruotsiin 1940-luvulla lähetettyihin sotalapsiin. Riitan isä Veikko on yksi heistä.

”Veikko ei paljon puhunut. Hän ei ikinä puhunut siitä millaista oli silloin kun hän oli pieni. Kun kysyin häneltä, hän sanoi ettei siitä ollut mitään puhumista. Ei sille asialle mahda mitään.” (S44)

Leenan isällä puolestaan oli lastenkotitausta.

”Meidän isä on sotalapsi, Riitta sanoi. Meidän isä on lastenkotilapsi, minä sanoin.” (S44)

Näillä aineistoviittauksilla viitataan paitsi vaiettuihin asioihin, korostetaan myös suurten yhteiskunnallisten muutosten merkitystä kyseessä olevan ikäluokan sukupolvikokemuksessa. Ympäristön olosuhteet ja eletty aikakausi näyttäytyvät tietyn tyyppisenä tunneilmaisuna, jonka vaikutukset heijastuvat seuraaviin sukupolviin. (Roos 1987; Junila & Westin 2007, 19-21).

Äidin stigma on hänen identiteetissään ja se saa aikaan häpeää. Häpeä estää liittymästä muihin ja aiheuttaa sosiaalisia ongelmia. Lopputuloksena on syrjäytyminen ruotsalaisesta yhteiskunnasta.

Äiti käyttäytyy tyyppillisen stigmatisoituneen tavoin. Hän uhriutuu ja välttelee vastuuta, mikä siirtyy tyttären kannettavaksi. (Goffman 1963)

”Kun ihminen kuolee, hän hengittää ikään kuin viimeistä hengenvetoa koko ajan. Mistä löytäisin hänet seuraavalla kerralla? En tiennyt mitä halusin. Mutta joskus halusin että äiti kuolisi. Sitten se lopultakin olisi joskus ohi.” (S218)

Kolmas tutkimuskysymykseni oli: siirtyykö häpeä sukupolvelta toiselle? Jos se siirtyy, niin miten?

Äidin tukahdutettu ääni kuuluu tyttären äänessä romaanin alussa. Tyttären kasvaessa naiseksi ruotsalaisessa lähiössä äidin ääni vaimenee. Peilatessaan itseään muihin tyttöihin, hän tuntee yhteenkuuluvuutta, vaikkakin äidin stigman varjo säilyykin taustalla. Tyttären selviytymisen kannalta keskeisintä on kuitenkin se, että vaikka Leena kokee häpeää, hänen identiteettinsä ei ole stigmatisoitunut. Äidin stigma aiheuttaa tyttäressä syyllisyyttä, koska hänelle siirretään vanhemmille kuuluvia vastuita. Hetken tytär kannattelee stigman tuomaa häpeää, koska tehtävä on lapselle mahdoton. Käänte tapahtuu, kun häpeä kääntyy voimavaraksi ja tytär hakee viranomaisilta apua. Ruotsalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rattaat huolehtivat Leenasta. Ne tarjoavat Leenalle välineitä äidin stigmosta irtautumiseen, jolloin hän kykenee katsomaan omaa rooliesitystään etäämmältä. (Goffman 1963, 159) Stigma vaikuttaa tyttäreeseen muun muassa häpeän tunteina, mutta se ei ole luonteeltaan lamaavaa, kuten äidin stigman tuoma häpeä on.

Edellisten sukupolvien kokemukset heijastuvat aineistossa äiti-tytär-suhteen jatkumona. Kokkolan mummin periksi antamattomuus näkyy Leenassa positiivisella tavalla sinnikkyyttenä mennä omia haaveita kohden. Epäonnistuessa tai vastoinkäymisiä kokiessa hän ei lannistu, vaan yrittää uudelleen sillä häntä ei ohjaa ”pakkoraon idea.” Äitiin pakkorako resonoi sen sijaan voimakkaammin. Olosuhteiden muuttaminen ei ole enää vaihtoehto, sillä hän epäonnistui jo kertaalleen maasta muutossa. Epäonnistumisen häpeä on este kotimaahan palaamiselle. Äitinsä tavoin hän tyytyy huonoon osaansa ja alistuu luonnon kiertokululle.

4.4 Varjokuvatytön pelastuminen

Kielitaito on tyttären selviytymisen kannalta merkittävin pelastava tekijä. Se on myös merkittävä tytär-äiti-suhteen kannalta. Se tuo eroa äidin ja tyttären väleihin, mikä oli tyypillistä monen ruotsinsuomalaisen siirtolaislapsen kohdalla (mm. Skuttnabb-Kangas 1988).

”Olin epätodellinen. Mutta koulu oli todellinen.” (S219)

Koulu ruotsalaisen hyvinvointivaltion instituutiona huolehtii sulautumisesta yhteiskuntaan. Koulu näyttäytyy aineistossa tärkeänä jatkuvuuden ja turvallisuuden tunteiden luoja arjen rutiinien kautta.

”Koulu oli lohtuni ja pelastukseni. Kuljin tuttua tietä pitkin Maria Munthen kouluun päivästä toiseen. Keräsin äänten sorinaa joka kantautui talojemme tuuletusikkunoista. Uneksin paremmista ajoista.” (S173)

”Takerruin koulun kiinteisiin huoneisiin ja rutiineihin. En halunnut mennä kotiin silloin kun äiti ja isä olivat humalassa. Toivoin ihmettä. Toivoin että maikka tekisi jotakin. Pakkasin kiirettä pitämättä kirjat laukkuun. Mutta koulupäivä päättyy aina.” (S198)

Kilpauintiharrastuksesta muodostuu Leenalle tärkeä positiivisen minäkuvan rakentajana. Altaassa Leena kokee voimaantumisen ja yhteenkuuluvuuden tunteita sekä onnistumisia voittaessaan kilpailuja. Leena on parempi kuin hänen luokkakaverinsa Cecilia ja hän nauttii luokassa saamastaan huomiosta.

”Nautin siitä että olin jossakin asiassa paras.” (S155)

”Uimahallissa oli lämmintä ja ihanaa. Siellä oli puhdasta ja siistiä. Hakeuduin sinne myös silloin kun en harjoitellut. Menin lähelle lihavia äitejä jotka pesivät lastensa hiuksia. Tuijotin. Tunsin äidin sormien hierovan päänahkaani. Äidin hellä käsi selkääni vasten. Hän saippuoi minut, hankasi selkääni suomalaisella saunaharjallamme.” (S206)

Noin 12-vuotiaana Leena alkaa havaita sosiaalista eriarvoisuutta sekä orastavaa oikeudenmukaisuuden tunnetta. Tätä voi pitää toisena merkittävänä käännekohtana aineistossa päähenkilön stigmatartunnan kannalta. Muutos Leenassa tapahtuu luokkatoverin Bo-Peterin 12-vuotisjuhlien jälkeen.

”Maria Munthen koulun 5C luokkaan oli kaksi ihan erilaista tietä” (S169)

Bo-Peterin perhe asuu isossa omakotitalossa toisella puolen kaupunkia kuin päähenkilön perhe. Hänen isänsä on lääkäri ja äiti on luokkatoimikunnan puheenjohtaja. Leenan mielestä ruokapöytä näyttää ilotulitukselta ja hän ihailee Bo-Peterin äitiä, joka näyttää aivan barbie-nukelta mustikanvärisine hiuksineen ja korvissa roikkuvine satasen setelirullineen. Juhlien jälkeen Leena peilaa itseään ja omia lähtökohtiaan uudella tavalla.

”En tosiaan ymmärtänyt miksi kaikki oli niin kuin oli, mutta olin alkanut panna asioita merkille eri tavalla. Vanhenin mutta se ei näkynyt peilistä. Kukat ja puut alkoivat saada eri nimiä. Ihmiset erilaisia kasvoja ja onni hintalappuja. Huomasin myös että aikuiset ihmiset väistivät katsettani.” (S171)

Päähenkilö alkaa kokea omaa asemaansa heijastavia tunteita, mikä käy ilmi keskustelussa äidin kanssa. Leena ihmettelee toisella puolen kaupunkia sijaitsevien omakotitalojen ikkunoista katsovia posliinikoiria ja koristeltuja postilaatikoita. Äiti toteaa hänelle aurinkolomien, kesämökkien ja takkatulen loimotuksen olevan yhtä kaukana hänestä kuin avaruus ja Leenan oppineen kateuden tunteen. (S171)

”Miten me voitiinkin olla niin erilaisia, mehän oltiin samalla luokalla ja luettiin samoja koulukirjoja? Miksi juuri minä ja Riitta ja Åse ei voitu asua Bo-Peterin talossa?” (S172)

Alisteisessa asemassa olevan naisen häpeä johtaa aineistossa traagisiin seurauksiin tyttären kannalta romaanin lopussa. Leena joutuu todistamaan vanhempiansa hallitsematonta juomista ja fyysistä väkivaltaa.

”Heräsin taas kesken unien vain muutaman tunnin päästä. Kuulin seinän takaa äidin äänen. Apua, siellä tapeltiin. Sydän hakkasi peiton läpi. Kuuntelin, miten paljon siellä tapeltiin, pitäisikö minun juosta kotiin auttamaan äitiä. En uskaltanut olla valveilla yksin. Mutta pelkäsin, että minua alkaisi hävettää jos herättäisin Åsen. Yksin olemisen pelko oli kuitenkin suurempi.” (S123)

Avuttomuus, hätä ja pelonsekaiset tunteet saavat aikaan häpeää, koska Leena on oppinut vaikenemaan.

”Rappio kiihtyi. Kukkamme kuihtuivat kovaa kyytiä. ... Minä sopeuduin. Ruumiinosa ruumiinosalta sammui.. Vetäydyin taas nurkkaan ja sängyn alle. Kädet ristiin. Kuulin äidin sanat. -Kaikki rukoilevat Jumalaa silloin kun heillä ei ole muuta keinoa.” (S192)

”Åse oli melkein ainoa tuntemani lapsi, jonka isä ei ryyppännyt. Mutta hänen äitinsä oli usein humalassa, joten se meni tasan.” (S48)

Riitta ja Åse esittävät keskeistä roolia Leenan selviytymistarinassa. Goffmanilaisin termein, he ovat aidon sympatian toimijoita (ks. sivut 14-15). Leena pystyy samaistumaan heihin. Åse ja Leena asuvat samassa kerrostaloympäristössä. Åsenkin äiti ja hänen miesystävänsä ovat usein humalassa. Åsen kanssa jaetut hetket tuovat Leenalle lohtua.

”Tule Leena, mennään minun huoneeseen. Åse paiskasi oven kiinni ja istahti vihaisena sängylleen. Menin viereen istumaan. Hän näytti keittiölle kieltä. Sten jää varmaan yöksi. - Meidänkin äiti ja isä ovat humalassa.” (S104-105)

Riitta jakaa siirtolaistaustaan liittyviä kokemuksia. Heidän perheidensä yhteiskunnallinen asema on samanarvoinen, mikä näkyy esimerkiksi arkielämässä käytettävissä olevina resursseina, kuten elintarvikkeissa ja kulutustavaroissa.

”Åse, Riitta ja minä syötiin vuorotellen toistemme kotona.” ... Heillä varmaan oli vain yksi kattila. Aina perunaa. Porkkanaa tai keräkaalia. Meillä oli joskus hedelmiä mutta Riitan kotona ei juuri koskaan.” ... ”Riitan kotona oli samanlaisia astioita kuin meillä. Lautasissa oli lohkeilleet reunat ja kaikki lautaset olivat eri paria.” ... ”Ei kannattanut edes yrittää kattaa kauniisti, siitä ei tullut mitään, Helmi sanoi.” (S57)

Riitan ja Åsen kotona on turvallista ja aikuisia, jotka huolehtivat Leenasta silloin kun hänen omat vanhempansa eivät siihen kykene.

”Pienten lasten ei kuulu olla paikalla silloin kun aikuiset tappelevat. Hän (Sten) oli hyvin päättäväinen ja kielsi minua uudestaan. -Mutta minun on pakko, vikisin. -Sinä jäät tänne ja sillä selvä.” (S124)

”Rakastin Helmiä, hän oli ainoa joka oli aina selvin päin.” (S161)

Leenan tuntemalla vihalla on hänen selviytymisensä kannalta tärkeä merkitys. Se tekee hänestä erillisen vanhemmistaan ja vapauttaa häpeästä. Äidin jouduttua sairaalahoitoon itsemurhayrityksen jälkeen ja isän jouduttua katkaisuhuoltoon lapset otetaan kiireellisesti huostaan. Leenassa herää toiveikkaus paremmista ajoista. (S225)

”Oli tullut kevät. Sijoitusperheen puutarhassa lumikellot ja krookukset olivat nupulla.” (S233)

Sosiaalihuolto järjestää lapsille kuukaudeksi kodinhoitajan, joka huolehtii heidän kouluun lähtemisistään sekä ruoanlaitosta ja kodinhoidosta.

”Markku, minä ja Sakari ei uskottu silmiämme. Oli rauhallista ja mukavaa, oli siistiä. Me saatiin ruokaa.” (S224)

”Sigrid sanoi että Lions oli kilttejä pieniä tyttöjä ja poikia ja heidän sairaita vanhempiaan varten. Lions on kiltti, sanoin. Kiitos kiltti Lions.” (S224)

Vanhempien palatessa kuntoutuksesta, jota äiti nimittää ”emännän lomaksi”(S225), arki näyttäytyy seesteisenä. Äiti osallistuu tyttärensä kevätjuhlaankin. (S226-227) Hetken aikaa on hyvä. Kunnes

viinatrokari soittaa ja tarjoaa vanhemmille puolalaista viinalastia. Äiti vastustaa ensin, mutta myöntyy isän suostuteltua hetken. Isä jättää ottamatta Antabuksen ja uusi ryyppykausi alkaa. (S231)

”Kuulin puhelun ja koko elimistöni meni uuteen uskoon muutamassa sekunnissa”. (S231)

Sama kaava toistuu. Varjokuvatyttö ei enää alistu sietämättömiin olosuhteisiin. Sen sijaan, hän muuttuu näkyväksi ja kertoo lastensuojeluviranomaisille, miten asiat todellisuudessa olivat kotona.

”Viikkorytmit tulivat takaisin melkein kuin hyvä ystävä. Ne aaltoilivat minua vasten kuin meri. Vetivät minut mukanaan. Veivät uusiin paikkoihin. En vain enää löytänyt mukavaa asentoa nurkasta tai sohvan alta.” ... ”Tulin siihen tulokseen että Sakarin ja Terrien piti jäädä. Rakas Taivaan Isä anna minulle anteeksi.” (S232)

Leena ilmoittaa sosiaaliviranomaisille vanhempien retkahtamisesta ja lapset otetaan kiireellisesti huostaan. (S232)

”Miksi niin monet avun tarjoajat näyttivät samalta kuin raatihuoneen kellarin Svea Broström ja Löderupin katkaisun Else-Marie ja Åke?” (S232)

Vanhemmat olivat raittiita vuoden verran. Äiti kyllästyi käymään neljänä päivänä viikossa Raittiusseurassa ja pian juominen taas alkoi.

”Äiti näytti tyytyväiseltä. Mutta ei onnelliselta.” (S235)

Ennemmin hän keskusteli Helmin kanssa ja neuloi paitoja kotona. Kaikki jatkui saman kaavan mukaisesti. (S235-236)

”Isä teki aloitteen. Äiti ei pannut vastaan. Ryyppyputki alkoi viimeisenä päivänä kun kaapit oli siivottu, leipäkorit täytetty ja kaakao keitetty. Se tuli joka kerta järkytyksenä. Mutta tiesin tarkkaan milloin se alkoi. Kangaskassi polkupyörän tangossa, maitolasiviinilasit, äidin kiljunta, yhä nopeammat liikkeet ja isä pää painuksissa. Kiroilu. Laukaisevat lauseet. (S236)

Sikalat päättyy Leenan, Riitan ja Åsen keskusteluun. He luettelevat toisistaan kadehtimiaan asioita. Keskustelun merkitys on häpeäteeman kannalta hyväksyminen. Jokaisen ystävysten perheestä löytyy häpeälle ja stigmallekin altistavia tekijöitä. Kolmikon ystävyydellä on toisilleen vertaistuellinen merkitys. (Goffman 1963).

Neljäs tutkimuskysymykseni oli: mitkä tekijät estävät häpeän siirtymisen? Olen tässä luvussa eritellyt niitä tekijöitä, jotka estivät häpeän siirtymisen äidiltä tyttärelle ja joilla oli positiivinen vaikutus tyttären sopeutumisessa uuteen kulttuuriin. Kielitaito rakentaa sillan ruotsalaiseen yhteiskuntaan sopeutumisessa. Sen avulla Leena menestyy hyvin koulussa ja saa ystäviä.

Stigmatartunnan pysyvyyden kannalta tytär on hyvässä iässä. Vaikkakin kaltoin kohtelu ja vaille jääminen jättävät jälkensä, Leena kykenee rakentamaan identiteettiään positiivisten palikoiden avulla. Häpeän kokeminen merkitsee tyttärelle oman äidistä erillisen identiteetin hahmottumista. Kannustava opettaja ja menestys kilpauinnissa ovat tyttären kokeman ylpeyden ja myönteisen minäkuvan kulmakiviä, joiden avulla hän kasvaa osaksi ruotsalaista yhteiskuntaa.

Aineksia naissukupuoleen liittyvään häpeään on tyttärelle tarjolla useitakin, mutta ympäristön välittämä nykyaikaisempi naiskuva voittaa äidin ja isoäidin välittämän kuvan hänen tullessa nuoruusikään.

Syitä äidin stigman pysyvyyteen löytyy aineistosta useita. Hänen sosiaalinen asemansa naisena oli huono verrattuna ruotsalaisiin naisiin (ja suomalaisiin miehiin), sillä Ruotsissa oli jo siirrytty moderniin aikakauteen vuosisadan vaihteessa ja sen myötä sukupuolten välinen työnjako oli muuttunut. Naiset olivat saavuttaneet paremman aseman ja oikeuksia työmarkkinoilla aktiivisen naisasialiikkeen vuoksi (Schånberg 2002). Suomalaisten sulautumista Ruotsiin tutkineen sosiologi Vilho Koirasen mukaan alemmassa sosiaalisessa asemassa olevien oli vaikeampaa saavuttaa esimerkiksi Ruotsin kansalaisuus kuin korkeammassa asemassa olevien. Fyysisen työn heikompi arvostus ruotsalaisessa yhteiskunnassa näkyi myös kansalaisuuden saannissa. Esimiesasemassa olevat, yrittäjät tai henkistä työtä tekevät olivat niin ikään paremmassa asemassa. (Koiranen 1966, 120, 132)

5 HÄPEÄN MONET MERKITYKSET

Tutkimusaineistossani esiintyvä häpeä on moniulotteinen ilmiö. Välillä se on näkyvää ja välillä näkymätöntä. Kiinnitettynä historialliseen kontekstiinsa häpeä saa raamit. Silloin sen ulottuvuuksiin on helpompi pureutua. *Sikalat*-romaanissa häpeä raamittuu Suomen 1960-luvun suuressa siirtolaisaallossa Ruotsiin muuttaneen naisen minäkuvaan. Naisen häpeä ilmenee erityisesti siirtolaisen heikossa sosiaalisessa asemassa.

5.1 Naisen häpeä sukupolvikokemuksena

Naisen asemaa kuvataan aineistossa isoäidin, äidin ja tyttären sukupolvien kautta. Näiden kolmen sukupolven tarkastelu Suomen historian taustaa vasten on mielenkiintoista, sillä jokainen heistä edustaa toisistaan poikkeavaa ajanjaksoa suomalaisten elämässä (Roos 1987). Suuren rakennemuutoksen jälkeinen uusi sukupolvi koki syntyneensä hyvin erilaiseen yhteiskuntaan, kuin heidän vanhempansa. Tämä näyttäytyi eri sukupolville erilaisina elämän mahdollisuuksina (Haapala & Peltola 2018, 176, 178; Roos 1987). Syntyi uusia palveluammattajeja. Sotien jälkeiset sukupolvet saattoivat kouluttautua pidemmälle ja hankkia itselleen haluamansa ammatin. Yhteiskunnallinen murros vaikutti myös sukupuoliroolien muutokseen. Naisten rooli muuttui oleellisesti aiemmasta, mikä tulee aineistossa hyvin esille tyttären ja äidin käymissä keskusteluissa. Sukupolvikokemusten edustamaa ”normaalia” naiskuvaa heijastetaan aineistossa myös sisäisen puheen kautta. Huomionarvoista on äidin sisäisen puheen negatiivinen sävy, joka symboloi hänen kokemustaan pakosta. Elämän pakkorako- ideologia, on tyypillinen sodan ja pulan sukupolvikokemukselle (Roos 1987).

”Kun puheeksi tuli oma auto tai oma talo tai kesämökki, äiti ja isä nauroivat. Kuulosti siltä, että nauru tuli vain kurkusta eikä mahan pohjasta.” ... ”Me saadaan olla iloisia että meillä on katto pään päällä. Eikä sitä kannata surra, hän sanoi. Asia on niin kuin se on. Ja niin kauan kuin on lankaa, on myös toivoa.” (S68)

Yllä olevasta aineiston otteesta kuvastuu vanhempien pettymyksen tunteet. Elämä Ruotsissa ei tarjonnutkaan heille sitä mitä he odottivat. Sitaatista kuvastuu myös epäonnistumisesta seurannut katkeruus ja sen värittävä alistuminen olosuhteisiin.

5.2 Stigma ja sukupuolijärjestelmä

Äidin häpeä on hänen identiteetissään. Sukupuoleen liittyvät määritelmät ja arviot itsestä heijastavat identiteetin syvimpiä osia (Goffman 1963; 2012). Aineistossa on useita viitteitä *sukupuolten välisestä järjestelystä (gender display)*. Sukupuolen merkitys kuvastaa modernin yhteiskunnan sosiaalisia rakenteita. Luokittelemalla ja arvottamalla sukupuolen mukaan mallinnetaan samalla valtarakenteita. (Goffman 2012, 65-111). Naisen asema toisena sukupuolena näkyy rakenteellisena työelämän sukupuolittuneisuudella, jota Goffman kutsuu patriarkaaliseksi jäänteeksi (mt. 76-77). Isä vahvistaa sukupuoliroolien mukaista toimintaa. Hän kannustaa tytärtään jatkamaan äitinsä jalan jälkiä ja keskittymään opiskelun sijasta vaimoksi tulemiseen. ”...isän sanat soivat toisesta suunnasta. Sinun pitää opetella hyväksi vaimoksi.” (S64) Varjokuvatyttö ei tule alistumaan kodinhengettären rooliin, sillä moderni nainen ei asemoidu altavastaajan rooliin. Sen sijaan hänellä on mahdollisuuksia ja vapaus valita toisin kuin vanhempien sukupolvien naisilla. Tytär menestyy hyvin koulussa ja kuuluu kilpauinnin eliittiin. Äiti katsoo tyttärensä naisena ja haluaa varmistaa hänen pärjäämisensä ja oman elämän autenttisuuden.

”Hanki itsellesi koulutus ennen kuin menet naimisiin ja rupeat lapsentekoon.” (S64)

Naisen moninainen rooli äitinä sekä maatilan uutterana moniosaajana muuttui olosuhteiden pakosta tehdasmiljöön palkkatyöläiseksi (Hujanen 1986, 391). Työnjaon sukupuolittuneisuus näkyy aineistossa siirtolaisnaisten saatavilla olevissa työtehtävissä (Alakoski 2011, 71-75). Naisten siirtyminen maatalousvaltaisesta elämäntavasta tehdastyöhön ja palveluammatteihin tapahtui Ruotsin yhteiskunnallisen kehityksen vuoksi Suomea aiemmin. Naiset työskentelivät elintarvike-, tekstiili- ja makeistehtailla ja miehet sahalla, metalli- ja paperitehtailla. (Jansson 2002, 7)

Ruotsissa perinteinen, perhearvoja korostanut ”*husmor*”-ideologia vaihtui 1940-luvulla palkkatyöläisen eetokseen, joka toi naisille arkielämään liittyviä vapauksia ja lisäsi sosiaalisia vaikutusmahdollisuuksia. Toisen maailmansodan jälkeinen ruotsalainen hyvinvointiyhteiskunta kukoisti ja kaipasi lisää työvoimaa teollistumisen ja kaupungistumisen kiihtymisen seurauksena. Metallin ja autoteollisuuden nopea kasvu pakotti miettimään keinoja hankkia lisää työvoimaa. Vaihtoehtoina oli värvätä ulkomailta tai palkata kotiäitejä miesvaltaisille aloille. (Almgren 2002, 61-75) Goffmanin esittämä sukupuolijärjestelmä näkyi Ruotsissakin työväestön eriarvoisena kohteluna työmarkkinoilla. Työväenliikkeet SAF ja LO ajoivat tehdastyöläisten asemaa ja oikeuksia. Naisten oikeuksien näkökulmasta ensimmäisessä oli pitkään havaittavissa leirin kahtia jakautumista. Toinen näkemys ajoi vanhanaikaista mallia ja toinen modernia, yksilöllisiin ominaisuuksiin, kuten ammattikoulutukseen tai työstä suoriutumiseen perustuvaa mallia. Vanhanaikaisen mallin mukaan naissukupuolta pidettiin hauraampana ja haavoittuvana ja naisia pidettiin kykenemättöminä fyysisesti raskaisiin tai muuten vaativampiin ”miesten töihin”. (Jansson

2002) Ruotsissa kotiäiteinä olivat 1960-70-luvuilla enää vauraassa taloudellisessa asemassa olevat äidit, kuten aineistossakin tulee esille. (Alakoski 2011, 168-170)

Goffman (2012) kyseenalaisti sukupuoleen perustuvan *sosiaalisen* jaottelun. Biologiseen sukupuoleen liittyen kuukautiset, raskaus ja imetys ovat luontaisia naisille. Sen sijaan työhön tai muihin arvohierarkioihin perustuva jaottelu sukupuolen mukaan on segregoivan kategorisoinnin ilmentymä, eikä sillä ole faktoihin perustuvaa syytä. (Mt. 66-68) Sukupuoliluokka on sosiaalisesti määritelty ja siihen liitetään sosiaalisia rooleja, joihin sisältyy vallan ja arvostuksen elementtejä. Naisten odotetaan tekevän enemmän kotitöitä ja heille on annettu vähemmän valtaa. Siitä huolimatta heitä arvostetaan vähemmän. (mt. 68,73). Asenteilla tuotetaan sukupuolten välistä eriarvoisuutta, mikä näkyy esimerkiksi työnjaon sukupuolittuneisuudessa. Naisten ajatellaan olevan soveltuvampia kotitöihin ja lastenhoitoon, kuin raskaampiin ja haastavampiin ”miesten töihin”. (Goffman 2012)

Aineistossa naisen sorrettu asema tulee esille äidin ja isän sukupuoliroolien mukaisena käytöksenä. Äiti huolehtii ”hyvän vaimon” roolissaan kodin- ja lastenhoidosta ja uhraa oman itsensä -ja myös terveytensä- perheen hyvinvoinnin vuoksi. Tämä on kosintajärjestelmäksi kutsua roolipeliä, jossa molemmilla sukupuoliluokilla on omat rituaalinsa. (Mt. 80-81) Perinteisessä mallissa nainen on varmistanut sosiaalisen asemansa naimisiinmenon myötä ja mies yksinoikeuden seksuaaliseen kanssakäymiseen. Moderneissa yhteisöissä kosioriitti on erilainen ja ei-aviolliseen seksiin liittyvät asenteet ovat vapautuneemmat. (Mt. 80-81) Naisia idealisoidaan muun muassa äitiyden, viattomuuden sekä seksuaalisen houkuttelevuuden kautta. Tämä on Goffmanin mukaan patriarkaalisin ajan jäännös (mt. 77). Miehet tuottavat ja vahvistavat käsitystä heikommasta ja haavoittuvasta sukupuolesta (mt., 76-77). Vastavuoroisuuden rituaaleilla ylläpidetään sukupuolten välistä sidosta (mt. 76). Sukupuolet ovat eriarvoisessa asemassa seksuaalisen viehättyvyyden normien suhteen - naisen tehtävänä on vietellä ja olla viehättävä. Miehen tehtävänä on viehättyä. (mt., 81).

”Äiti ei tykännyt isoäidistä. Isoäiti ei tykännyt äidistä. Äiti oli nimittäin vietelty isän, miesparan. Ja isoäiti kyllä tiesi millaisia naiset olivat. Nyt isä oli kiikissä, viettelijätär oli kaiken lisäksi mennyt hankkiutumaan raskaaksi.” (S36)

Sosiaalisen elämän evidentialisuus näkyy ympäristöstä heijastuvina feminiinisyyden ja maskuliinisuuden ideaaleina. Ne vaikuttavat siihen, millaisena näemme itsemme naisena tai miehenä. Muodostamme kuvan perusteella teemme tulkinnan asemastamme yhteiskunnassa. (Goffman 2012). Äidin ja tyttären naisihanteet liittyvät ruotsalaisiin naisurheilijoihin.

”Minä jumaloin Monicaa, uimahallin kuningatarta. Notkea kuin Ulrika Knape ja kaunis kuin Esther Williams.” (S152)

Häpeään liittyy oleellisesti normaali-poikkeavuus-linja yksilön minäkuvan kannalta (Oinas 2011). Myös häpeän tunnetta voidaan jaotella normaalin ja poikkeavan akselilla, sillä kaikki aineistosta noussut häpeä ei ole vahingollista, eikä myöskään stigmatisoitumiseen johtavaa. Tämä käy ilmi romaanin lopussa olevasta ystäväysten keskustelusta, jossa Leena, Åse ja Riitta parodioivat vuorotellen asioita, joita häpeävät ja muut sanovat perään asioita, joita toisissa kadehtivat (S241).

”Minä en voi muuttaa äidin luota, se ei kestäisi sitä, Åse sanoi. -Äiti ja isä paskat välittävät minusta, sanoin. -Sinun äitisi tekee hyvää leipää, Åse sanoi. -Sinä saat teillä O'Boyta. - Teillä saa katsoa telkkaria peiton alla. -Teillä on siistiä. -Teillä saa sotkea. - Sinä saat uusia vaatteita. -Sinun isäsi osaa paistaa pannukakkuja. -Sinä saat hienoja pääsiäismunia isältäsi. -Sinun äitisi virkkaa ja neuloo. -Sinun äitisi käy koulun päättäjäsissä ja vanhempainilloissa. -Sinun äitisi kertoo sinulle asioita. -Sinun äitisi tekee hyvää makaronimuhennosta. Sen enempiä me ei keksitty.” (S241)

Häpeä on sekä sortava että tuottava tunne (Oinas 2011, 171). Aineistossa äidille se on ensimmäistä ja tyttärelle jälkimmäistä. Häpeä tarjoaa pelastusrenkaan tyttärelle. Sen avulla hän erottaa vanhempiansa käytöksestä aiheutuvan häpeän itsestään erillisenä tunteena ja pelastaa itsensä ilmaisemalla avunpyyntönsä. Häpeä sulautuu stigman ominaisuudessa äidin identiteettiin. Tämä on Goffmanin mukaan ympäristöstä johtuvaa. Ympäristö tarjoaa äidille poikkeavan roolin ja äiti suostuu esittämään sitä. Äiti on joutunut häpeänsä kanssa kuvitellun ja todellisen identiteettinsä väliseen kuiluun, jota syventävät epäonnistuneiksi tulkitut kasvokkaiset kohtaamiset (Goffman 1963, 152). Kuviteltu identiteetti (Goffman 1963) nousee aineistossa esille äidin mennessä kaupungin virastoon allekirjoittamaan vuokrasopimusta (ks. 4.2. kohta äidin häpeä). Äiti näkee virkailijan katseessa luokittelua ja vallankäyttöä. Hän näkee mielessään virkailijan ajatukset, jotka solvaavat häntä alempiarvoisena ”toisen luokan kansalaisena.” (Alakoski 2011, 15-17)

”Mutta viis siitä mitä mieltä sinä ja minä ollaan, kukaan meidän perheissä ei kuitenkaan saa äänestää, joten me voidaan yhtä hyvin olla hiljaa. Ei saanut äänestää jos oli Suomen kansalainen, äiti sanoi. Hänen mielestään se oli väärin.” ... ”...mehän asutaan täällä, eikö totta, äiti sanoo. -Ja meidän lapset on syntyneet täällä. Eikä me aiota muuttaa täältä pois”. (S70)

Äidin peilaama käsitys itsestään on hänen mielessään kuin varjokuva ruotsalaisesta modernista naiskuvasta. Stigmaa kantavaan liitetään odotuksia (Goffman 1963, 147). Häneltä odotetaan sopeutumista ja ”normaalien” kasvojen suojaamista pelon tunteilta, joita stigmatisoidut herättävät. (mt., 134). Äiti toimii yhteisön odotusten mukaisesti ja eristäytyy ruotsalaisesta yhteisöstä. Siirtolaisiin liitetty stigma saa vahvistusta vanhempien liittoutuessa muiden syrjässä elävien siirtolaisten kanssa.

Stigmatisoitu saattaa käyttäytyä ristiriitaisesti muita samaan stigmatryhmään kuuluvia kohtaan liittoutumalla ”normaaleihin”. Tällaisissa tapauksissa asenteet omaa stigmatryhmää kohtaan ovat negatiivisia. (mt., 130-131)

Tämä on Savolaisen (1987) mukaan yleistä silloin kun on kyse kieleen liittyvästä stigmasta. Siirtolaisten lapsille tämä on tyypillistä heidän oppiessa uuden kielen. Tällöin heille muodostuu kaksikielisyydestä johtuva ambivalentti identiteetti ja he kohdistavat usein äidinkieltä puhuviin vanhempiinsa kantaväestöstä heijastuvia kielteisiä asenteita. (Savolainen 1987; Skuttnabb-Kangas 1988) Tutkittaessa erilaisuutta Goffman kehottaa poikkeavuuden sijaan tarkastelemaan normaalia, sillä yhteisön normeista löytyvät vastaukset stigmatsoitujen kohteluun (Goffman 1963, 152).

Aineistosta nousseita tyttären häpeän kokemuksia kuvasi erilaisuuden kokemus. Poikkeavuuden kokemus on yksi merkittävimmistä häpeää tuottavista tekijöistä, joita koetaan muiden edessä. (Goffman 1963). Häpeän tunne syntyy silloin, kun arvioimme ettei esittämämme kasvot vastaa yhteisön arvostamaa ideaalia. Teemme ikään kuin hypoteesin epäonnistumisestamme tai riittämättömyydestä muiden silmissä, mikä tuottaa häpeän kokemuksen.

Ulkonäkö (*appearance*) ja esitystapa (*manner*) kuuluvat julkisivuun, jonka kautta itseä esitetään muille (Goffman 1971, 34-35). Tämä piti paikkansa aineistossa esiintyneissä tyttären häpeää tuottavissa tekijöissä (ks. kaavio 1), jotka olivat painottuneet ulkoisiin seikkoihin. Köyhyysleima kulminoituu tyttären kohdalla uintiharrastuksessa, jossa hän joutuu muiden edessä valmentajansa nöyryytyksen kohteeksi (ks. luku 4.2 kohta Tyttären häpeä). Onnekseen tilanne korjautuu ja hän saa eliittijoukkueen uimapuvun, kuten muillakin joukkueovereilla on. Äidin huono sosiaalinen asema paljastuu ulkonäössä. Ruotsalaiset naiset ovat kauniita ja huoliteltuja, muodikkaasti pukeutuneita. (Alakoski 2011, 55) Äiti sen sijaan pukeutuu isoäidin vanhoihin siivousessuihin ja itseommeltuihin vaatteisiin. Sekä ulkonäkö että esitystapa nousivat aineistossa keskeisiksi uuteen kulttuuriin sopeutumisen kannalta. Esitystavasta kielitaidon merkitys on sekä äidin että tyttären identiteetin rakentumisen kannalta merkittävässä roolissa. Goffmanin stigmatteorialla voidaan selittää aineistossa äiti-tytär-linjassa esiintynyttä häpeää.

5.3 Stigmasta irrottautuminen

Saman stigma- kategorian jäsenillä on Goffmanin mukaan taipumus muodostaa pieniä sosiaalisia ryhmiä. Heillä ei välttämättä ole kapasiteettia yhteisölliseen toimintaan. Aineistossa samaan stigmakategoriaan kuuluvia edustavat muut siirtolaiset ja erityisesti suomalaiset. Äidin ystävyysuhde suomalaisen Helmin kanssa on syvälinen. Muut äidin kontaktit siirtolaiskategoriaan

kuuluvien kanssa muodostuvat samalla alueella asuvista Tsekkoslovakiasta, Puolasta ja Suomesta tulleista siirtolaisista. Heidän suhteensa on pinnallisempi ja heitä yhdistää alkoholi, sekä syrjäytyneisyys ruotsalaisesta yhteisöstä. Kaikkia heitä yhdistää myös yksinkertaiset työtehtävät tehtaalla, joihin ei vaadittu kielitaitoa. (Alakoski 2011, 72-75)

”Pavel asui Fridhemissä samassa taloissa kuin me. Hän oli yrittänyt kaasuttaa itsensä kuoliaaksi sähköuunissa. Isä sanoi että se oli juoppo ja kotoisin Tsekkoslovakiasta. Pavel sahasi Eneproduktterilla puut pannunalusia varten. Mitat olivat tärkeitä. Silloin tällöin Pavel kävi juhlissa.” (73)

Samaan stigmakategoriaan kuuluvista jäsenistä muodostetut ryhmät saattavat perustaa yhteisöjä tai yhdistyksiä, joiden päämääränä on stigman heikentäminen tai siihen liittyvän sosiaalisen ilmiön tunnetuksi tekeminen, minkä myötä myös stigma heikkenee. (Goffman 1963, 35-36) Näin ei ole aineistossa. Päinvastoin siirtolaiskategorian jäsenyys tähän porukkaan vahvistaa ”finjävel”-tyyppistä stigmaa, jota leimaa huonokäytös ja humalajuominen.

Stigman heikentämiseen tarvitaan avuksi toimijoita, joilla on hyvät yhteydet mediaan ja valtioon. Hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevia arvostettuja toimijoita, jotka antavat äänensä stigmatoiduille tai johonkin vähemmistöön kuuluville, kutsutaan ”stigmatasponsoreiksi” (Goffman 1963, 37). Tyttären kohdalla tämä toteutuu kaksi kertaa. Ensimmäiseksi, hänen voittaessa uintikilpailussa ruotsalaisen luokkatoverinsa Cecilian, hän voittaa samalla korkeamman aseman omien koulukavereiden keskuudessa. Toisen kerran, tämä tapahtuu koulumenestyksen ja lahjakkuuden vuoksi. Opettajasta muodostuu Leenalle stigmatasponsori, joka kannustaa häntä opiskelemaan.

”Nousin mielelläni seisomaan kun vastasin tai menin luokan eteen. Sinusta pitäisi tulla opettaja isona, maikka sanoi minulle ruotsin tunnin jälkeen.” (S97)

Autenttisuuteen eli aitoon, oman identiteetin mukaiseen elämään ei äidillä itsellään ole mahdollisuutta stigmansa vuoksi. Goffmanilaisittain tulkittuna tämä tarkoittaa sitä, että ”normaali” kantäväestö pakottaa hänet alistumaan siirtolaisen heikkoon asemaan. Stigmatoidulta odotetaan käytöstä, joka suojaaa ”tavallisten” kasvoja kiusallisilta tunteilta. Äiti toimii ympäristön odotusten mukaisesti. (Goffman 1963, 134, 146-147, 150, Goffman 1971)

Monella Ruotsiin muuttaneella suomalaisella naisella oli heikko koulutustaso, mikä vaikeutti työnsaantia ja heikensi asemaa yhteiskunnassa (mm. Hujanen 1986, Koironen 1966). Sopeutuminen uuteen kulttuuriin olisi vaatinut aineiston äidiltä paljon työtä, sillä naisiin liitetyt odotukset eroavat miehiin liitetyistä odotuksista (Goffman 2012, 68). Aineiston isällä oli niin sanottu suojaustyöpaikka, joka toi hänelle turvaa työn ja toimeentulon jatkuvuudesta (S49). Sosiaaliset rakenteet vahvistavat äidin stigmatyhmään kuulumista. Hänellä olisi mahdollisuus valita hylkääkö hän oman ryhmänsä (muut suomalaiset siirtolaiset) vai muun yhteisön (ruotsalaisen kantaväestön). (Goffman 1963, 137) Äiti pysyy lojaalina omalle kansallisuudelleen ja valitsee stigma- roolinsa mukaisen kasvotyön (Goffman 1963, 146-147).

Moni julkisuuden henkilö on viime vuosina halunnut vähentää seksuaalivähemmistöihin tai mielenterveysongelmiin liitettyjä stigmoja kertomalla ”*moraalisia tarinoita*” omakohtaisesta häpeästään. (Goffman 1963, 37). Suuren siirtolaisaallon jälkeiset sukupolvet ovat tuoneet julkiseen keskusteluun siirtolaisidentiteettiin liittyvää stigmaa. Heidän ulostulollaan on ollut vaikutusta vähemmistöjen oikeuksien ja aseman parantumisessa. Edelleen kielitaidon ja koulutuksen kehittämisessä tarvitaan työtä suomalaisten sulautumiseksi. Palaan tähän teemaan vielä tarkemmin diskussioluvussa.

Aineistossa on viitteitä Goffmanin *suoran sympatian ongelmasta*. Tytär ihmettelee sisäisessä puheessaan, miten kaikilla auttajilla oli samanlainen katse. Hän muistaa äidin sanoneen: ”*Svea Broströmin hymy ei yltänyt silmiin asti, ja se toi äidin mieleen vanhan suomalaisen opettajan joka puhui kauniisti mutta tarkoitti paha*” ja ”*sellaiset kuin Svea Broström olivat tavallaan oikeassa*”. (S66) Tätä voisi kutsua näennäiseksi auttamiseksi, joka pohjautuu enemmän sääliin kuin hyvään tahtoon. Ja säälin stigmatisoitu on herkkä rekisteröimään. Goffmanin mukaan stigmatisoitu voi kokea ”normaalien” taholta valehyväksyntää, jonka taustalla ei ole aito välittämisen halu, vaan omien kiusaantumisen tunteiden välttely. (Goffman 1963) Normaalius on ylipäänsä Goffmanin mukaan valheellista, sillä sekä poikkeavan että normaalin identiteetistä on löydettävissä samat mekanismit. Taustalla saattaa jopa olla normaalin henkilön aiemmat omat kokemukset stigmasta ja sen aiheuttamasta häpeästä.

Vaikka tyttären äidiltään saama naisen malli on traditionaalinen, hänellä on lähipiirissään kilpailevia modernia naisen mallia edustavia esikuvia. Tyttären naiseksi kasvaminen rakentuu vuorovaikutteisesti ruotsalaisen ympäristön ja sen tarjoaminen esikuvien kautta. Nousua äidin alhaisesta yhteiskunnallisesta asemasta tapahtuu tyttären kohdalla. Aineistossa siirtolaisella on juuri

naisena heikompi asema, koska 'siirtolainen' ja 'nainen' ovat molemmat alistettuja vähemmistöjä. Goffmanin kosintajärjestelmä tulee hyvin esille aineistossa seksuaalisen viehättävyyden osalta, sillä perinteisessä mallissa naisen sosiaalinen asema saavutetaan avioliitolla. Aineistossa viitteet 1960-luvulla tapahtuneeseen naisen seksuaaliseen vapautumiseen tukevat hyvin Goffmanin teoriaa. Ero traditionaalisen ja modernin naiskuvan välillä korostuu.

Siirtyminen vanhasta ideologisesta ympäristöstä uuteen aiheutti ristiriidan, sillä kotimaassa hyvältä tuntunut ratkaisu ei siirtynytäkään uuteen ympäristöön esikuvien ollessa toisenlaiset. Äidin kokema häpeä on osittain kulttuurisesta viiveestä aiheutuvaa. Hän on perinteisen ja modernin perhemallin väliinputoaja eli marginaalissa sillä hän ei identifioitu kumpaankaan. Marginaali-identiteetin omaksuminen liittyy pitkälti kielen ja stigman suhteeseen. Maija Savolaisen mukaan kieltä, kulttuuria ja identiteettiä ei voida erottaa toisistaan. (Savolainen 1987)

Yhteisöön kuulumisen tarve on olennainen osa ihmisluontoa. (Goffman 1963, 137-138) Voidakseen tuntee yhteenkuuluvuutta on koettava riittävässä määrin samankaltaisuutta suhteessa muihin. Kuulumisen vastakohtana ovat kokemukset poikkeavuudesta tai alempiarvoisuudesta, jotka saattavat johtaa häpeän tunteeseen ja stigmatisoiduksi tulemiseen. (Goffman 1963; Jöhnsson 2002) Goffmanin mukaan pienet epäonnistumiset kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa saattavat levitä ja kasvattaa ihanneminän ja todellisen minän välistä raihoa (mt., 154).

Ruotsalainen hyvinvointiyhteiskunta oli Suomea kehittyneempi ja teollistuminen oli pidemmällä. Kehitys ja kaupungistuminen toivat mukanaan uudenlaisia sosiaalisia ongelmia. Suomalaislasten osuus kouluissa oli merkittävä suuren muuttoaallon aikaan. Suomen kielen asema opetuksessa oli kiistelty aihe. Äidin kielen opetuksessa oli alueellisia eroja.

Instituutiot osallistuivat ”hyvän lapsuuden” rakentamiseen. Leenan uudelleensosiaalistuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan pelastaa hänet stigmalta. Sosiaalinen liikkuvuus ja kieli mahdollistavat kouluttautumisen ja erilaisen elämän kuin mitä hänen vanhemmillaan oli.

Perhe epäonnistuu omalta osaltaan paremman elämän ja unelman toteutumisessa, mutta Leenan osalta onnistuvat, ei voida ”hypätä” toiseen maailmaan ja todellisuuteen ja saada osaksi ulospäin näyttäytyvää ”rikkautta”, sopeutumisen ongelma

Romaanin edetessä päähenkilö kasvaa ja alkaa tuottaa puheen kautta identiteettiään. Tässä vieraalla kielellä on merkittävä osuus päähenkilön kasvojen säilymisen kannalta. Tyttären sopeutuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan onnistuu.

6 TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Siirtolaisten sopeutumiseen liittyvä keskustelu on edelleen ajankohtainen. Tutkielmani tekee näkyväksi siirtolaisten kokemaa leimautumista ja sen aiheuttamaa häpeää. Olen analyysissäni havainnollistanut stigman roolia siirtolaisen identiteetin rakentumisen prosessissa. Kuten aineiston analyysissäni osoitan, häpeästä vaikeneminen ei tarkoita, ettei sitä olisi olemassa. Päinvastoin; mitä syvempiä identiteetin osia häpeä kosketti, sitä vähemmän vaikeista aiheista puhuttiin (ks. luvut 4.2 sekä 4.5). Aineistossa äiti vaikenee alkoholismista ja parisuhdeväkivallasta, lukuun ottamatta yhtä poikkeusta, jossa hän toteaa tyttärelleen, ettei häntä aviomies kuvota, vaan ”hänen oma kuvansa” (S218). (Goffman 1963; 2012) Toteamus on viittaus alistuneen naisen osaan, johon hän on tyytynyt. Äidin omiin ”kasvoihin” liitetyt tunteet symboloivat yhteiskunnan heijastamaa kuvaa siirtolaisnaisesta. (Goffman 2012)

Erilaisuuden tai poikkeavuuden kokemukset saattavat johtaa yhteisöstä eristäytymiseen, kuten aineiston äidille kävi (Ronkainen, 1999, 135). Tällöin syitä ulkopuolisuudelle haetaan yksilöstä itsestään (ks. äidin häpeän kokemukset, 29-35). Tosiasiassa katse tulisi suunnata yhteisöön, joka tuottaa yksilölle poikkeavuuden kokemuksen (Goffman 1963). Suhde yhteiskuntaan on vuorovaikutteinen. Niin ovat tunteetkin. Häpeä on yksilön ja yhteiskunnan välisessä vuorovaikutuksessa rakentunut ja ilmenevä tunne (ks. 14-15). Häpeä on sosiaalisten tunteiden kimppu, johon sisältyy voimakkuudeltaan eri asteisia tunteita nolostumisesta nöyryytyksen kokemukseen. Tunteiden voimakkuuteen ja niihin reagoimiseen vaikuttaa se miten uhkaavaksi tilanne tulkitaan. Aineiston äidin kokema epäonnistumisen tunne on niin voimakasta, että hän ei siedä sen aiheuttamaa häpeää. (Scheff 2000, 96-98) Stigmaa kantava karttaa toisen katsetta. Hän kokee itsensä alempiarvoiseksi ja näkymättömäksi, sillä hän ei koe tulevansa hyväksytyksi toisten silmissä. Arvottomuuden kokemus kapeuttaa elämän mahdollisuuksia. (Goffman 2012, 167-238) Hyväksynnän tunteen puuttumisella Goffman tarkoittaa Petteri Värtön mukaan sitä, että esitämme '*toisille*' ideaalikuva itsestämme, joka ei tosiasiassa vastaa todellisuutta, vaan on osa minän esittämisen rituaaleja sosiaalisen vuorovaikutuksen näyttämöllä. (Värtö 1998, 228-229) Tällöin kosketus aitoon minään jää etäiseksi.

Stigmasta irrottautuminen vaatii ponnistelujen ja jännitteisten tilanteiden aiheuttamien hankalien ja kiusallisten tunteiden sietämistä. (Goffman 1963; Alakoski 2011) Arki muodostuu kasvokkaisista kohtaamisista, joissa esitetään omia kasvoja. Kasvokkain tapahtuvissa kohtaamisissa tehdään arvioita kasvojemme säilymisestä. Pienillä epäonnistumisilla on leviävä vaikutus (Goffman 1963, 154). Patoutunut häpeä voi tuhota elämänhalun. Näin kävi aineistossa äidille, joka menettää

elämänhallinnan ja lopulta sairastuu alkoholismiin. Sosiaalisilla ongelmilla on taipumus kasaantua (Aro 2015, 100).

Luokittelun kautta tehtävät eronteot altistavat stigmatartunnalle. Avain stigmasta irtipääsyyn on sen olemassaolon tiedostamisessa ja myöntämisessä (Goffman 1963, 140). Alkoholistin kokema häpeä on lamauttavaa. Niin kauan kuin ongelma kielletään, se aiheuttaa sosiaalisten tilanteiden välttelyä ja salailua. Häpeä, ongelmasta vaikeneminen ja salailu tarttuvat herkästi lähipiiriin. Aineistossa Leena katkaisee häpeän periytymisen ketjun hakiessaan apua poliisilta ja lastensuojelusta (Alakoski 2011, 192, 220).

Hypoteesinani oli, että häpeä periytyy seuraaville sukupolville, mikäli se jää tunnistamatta (ks. Luku 3 Aineisto ja menetelmät). Analyysissäni olettamukseni osoittautui paikkansapitäväksi. Isoäidin vaikeat kokemukset vaikuttavat äidin tapaan käsitellä (tai olla käsittelemättä) ongelmia. Edellisen sukupolven taakka seuraa perheen perässä Suomenlahden yli. Vaikeneminen ja alistuminen heijastuvat koko perheen arkeen. Lohtua vaikeisiin tunteisiin haetaan alkoholista.

Vähemmistön asemassa olevat kokevat usein segregoivaan kategorisointiin perustuvaa leimautumista, mikä aiheuttaa ulkopuolisuuden ja häpeän kokemuksia. Sukupuoli vaikuttaa aineistossa merkittävästi äidin uuteen kulttuuriin sopeutumiseen. Se vaikuttaa myös siihen, miten hän kokee itsensä osana yhteisöä. Kokemus omasta asemasta yhteisössä heijastuu yksilön oikeuksiin ja mahdollisuuksiin. Historiallisilla tapahtumilla ja yhteiskunnan tilalla oli omien tutkimustulosteni valossa ratkaiseva vaikutus stigman pysyvyyden kannalta. Isoäidin sukupolvi eli aineiston naisten edustamista sukupolvista kaikkein raskaimman ajanjakson. Sodan ja pulan vaikutukset perhe-elämään ja arkeen olivat raskaimmat, mikä heijastui käsittelemättöminä tunnekokemuksina. Voidaan päätellä, että poikkeusolosuhteilla on myös vahvat heijastevaikutukset seuraavaan sukupolveen, mikä näkyi äidin sopeutumisen ongelmina ja lamaannuttavana alistumisena. Tyttären osa on naislinjassa valoisin. Sukupuolen vaikutus tyttären sopeutumiseen on positiivinen, sillä naisen asema ruotsalaisessa yhteiskunnassa oli 1960-luvulla parempi kuin Suomessa. Mahdollisuudet kouluttautumiseen ja uravalintoihin olivat avoimet. Tähän opettaja kannustikin Leenaa aineistossa.

Yhtenä hyvinvointia tukevana tekijänä on pidetty yksilön liittymistä toisiin. Sosiaalinen liittyminen edellyttää, että koemme tulevamme hyväksytyiksi. Haemme toisilta hyväksyvää katsetta. Katsetta, joka sanoo, että onnistuimme kohtaamisessa. Onnistuimme säilyttämään kasvomme. Sitä mikä on mennyt rikki sosiaalisesti, on korjattava sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa tullutta säröä, stigmaa on tarkasteltava siinä sosiaalisessa kontekstissa missä se

on tullutkin. Tutkielmani tuloksia voidaan soveltaa leimautumiseen ja stigmaan liittyvien ilmiöiden tarkastelussa. Syytä stigmaton pysyvyydelle oli aineistossa monia.

Tutkimustulokseni olivat aiemman siirtolaistutkimuksen kanssa samansuuntaisia. Vilho Koironen (1966) esitti ensimmäisessä sosiologisessa ruotsinsuomalaisten siirtolaisuutta käsittelevässä väitöstutkimuksessaan juurettomuuden ja irrallisuuden kokemusten olevan suomalaissiirtolaisten keskeisiä piirteitä (mt., 207). Marginaalisuudeksi kutsutaan sosiaalista asemaa, jossa siirtolainen usein on uudessa maassaan. Hän on ikään kuin lähtö- ja tulomaiden välisessä ”no man's land”-tilassa, jossa hän ei koe saavansa kummaltakaan ympäristöltä hyväksyntää ja tukea. (mt., 208-233) Aineiston äiti jäi marginaaliin, eikä sopeudu ruotsalaiseen yhteisöön. Marginaalisuutta kuvastaa äidin kohdalla hyvin se, ettei hän epäonnistuessaankaan pohtinut vaihtoehtoa palata lähtömaahan Suomeen. Hän menetti ”kasvonsa” molemmissa maissa. Äidin näkökulmasta surullista on, että hänellä olisi ollut yhtäläiset mahdollisuudet sosiaalistumiseen kuin tyttärellään. Romaanin alussa tytär tutustuu hiekkalaatikolla ruotsalaiseen Åseen. Äiti ei kuitenkaan ystäväysty hänen äitinsä Inga-Lillin kanssa, vaan tyytyy jo syrjäytyneiden siirtolaisten seuraan. Monella siirtolaisella oli stereotypian kaltaisia ennakkokäsityksiä ruotsalaisista. Heitä pidettiin suomalaisten keskuudessa koppavana eliittinä (vrt. Goffman) (Koironen 1966). Äiti puhuu asenteellisesti ruotsalaisista virkamiehistä (Alakoski 2011, 15-16).

6.1 Kielen ja häpeän suhde

Koulussa koettu erilaisuuden kokemus aiheutti monissa suomalaissiirtolaisten lapsissa häpeää. (Korkiasaari & Tarkiainen 2000) Tämä ei noussut aineistossani esille. Tytär oppi nopeasti ruotsin kielen ja oli lahjakas koulussa. Hän koki ylpeyttä saadessaan nousta seisomaan luokassa vastatessaan opettajan esittämiin kysymyksiin. (Alakoski 2011, 97) Toisaalta aiempien tutkimusten mukaan suomalaislasten saamassa kielten opetuksessa oli suuria alueellisia eroja (Vuonokari & Pelkonen 1993, 13-15). Yksikielisyys on ollut pitkään Ruotsissa normi (Hirdman 1987; Savolainen 1987). Norminvastaisen kaksikielisyyden edistämiseksi ei ole ollut ruotsalaisessa yhteiskunnassa intressejä. Tällä on ollut vaikutusta siirtolaisten kokemaan asemaan. Yhteiskunnan ja maahanmuuttajien välinen suhde on vuorovaikutteinen (Peura 1993, 245-255). Molempien (”poikkeavien” sekä ”normaalien”) identiteetissä vaikuttavat samat mekanismit (Goffman 1963, 161). Yhteiskunta voi halutessaan avata ovia tarjoamalla mahdollisuuksia integroitua. Se voi sulkea vähemmistöasemassa olevilta ovia asettamalla yhteiskunnan ulkopuolelle eristäviä rajoja. (Peura 1993, 245-255.) Tove Skutnabb-Kankaan (1988) toteamus: ”*se mitä arvostetaan, ei halua hävittää*”, jäi soimaan mielessäni tätä loppupohdintaa kirjoittaessani. (mt., 277) Arvostus näkyy vastavuoroisena osallisuutena.

Hujanen (1986) esitti suomalaissiirtolaisten sopeutumishaasteiden aiheutuneen modernin ja perinteisten mallien välisestä arvoristiriidasta. Ruotsissa oltiin moderneja ja sopeutuneita kulutusyhteiskunnan arvoihin ja palkkatyön tuomiin vaatimuksiin. Suomessa oltiin Hujasen mukaan kulutustottumuksiin sopeutumattomia ja sitoutuneita perinteisiin moraalikäsitteisiin. (mt., 392-393) Siirtolaisten kokema muutos aiemmin eletyn ja uuden elämän välillä on arkielämään syvästi vaikuttava identiteettikriisi. (mt., 130-131) Näin tapahtui myös aineiston perheen kohdalla (Alakoski 2011). Oleellista tasapainon sekä arkielämän hallinnan saavuttamisessa on ristiriidan ratkaiseminen. Vaikeudet identiteetin muodostamisessa tulivat vastaan ruotsalaisen yhteiskunnan tarjotessa poikkeavan identiteettiä eli marginaali-identiteettiä. Siirtolaiselle saattoi kehittyä niin sanottu fantasiaidentiteetti hänen koettuaan pettymyksen, jonka aiheutti huomio sosiaalisten rakenteiden muodostamasta esteestä. Motivaatiosta huolimatta, heillä ei ollutkaan pääsyä sosiaalisiin yhteyksiin, jotka olisivat tukeneet uuden identiteetin rakentamista. Tämä johtui Hujasen mukaan suomalaisten huonosta yhteiskunnallisesta asemasta. (mt., 139, 142) Aineiston äiti haaveili naisasialiikkeessä toimimisesta, mutta koki osallistumisen esteet liian suuriksi (Alakoski 2011, 69).

Tutkiessani ruotsinsuomalaisten kokemaa häpeää huomioni kiinnittyi suomalaissiirtolaisten määrään, sillä he muodostivat ja muodostavat edelleen suurimman vähemmistökansan Ruotsissa. Silti monet heistä kertovat erilaisuuden ja häpeän kokemuksistaan. Tunteet eivät ole sattumanvaraisia. Niiden avulla pidetään yllä sosiaalista hierarkiaa. (Ronkainen 1999, 133, 134) Näin ollen häpeän kokemiseen liittyy oleellisesti vallan käsite. Aineistossa äiti-tytär-suhteessa valta ja häpeä näyttäytyvät erityisellä tavalla. Tyttären kielitaito nostaa hänen asemaansa ruotsalaisessa yhteiskunnassa äitiä korkeammalle. Ruotsin kielen taidon ansiosta hänellä on valtaa suhteessa äitiinsä. Hän kykenee liittymään yhteisöön eri tavoin kuin kielitaidoton äitinsä. Lisäksi tytär käyttää äidin kokemaa häpeää vallankäytön välineenä sivaltaessaan vanhempia heidän rappiotilastaan. Hän on tietoinen valta-asemastaan ottaessaan yhteyttä lastensuojeluun: ”*Pystyin puhkaisemaan heidän pupillinsa millä sanalla tahansa ja nautin yliotteesta*”. (Alakoski 2011, 212) Yliotteen kokemus kääntää vanhempi-lapsi-suhteen roolit pääläelleen. Tämän tarkastelu jatkotutkimuksessa olisi hedelmällistä.

”*Sikalat*” (2011) on täynnä ristiriitaisia tunteita. Äidin ja tyttären välistä suhdetta kuvastavat tunteet ovat paikoin monitulkintaisia. Ne sisältävät surua, huolta, pakokauhua ja pelkoa, mutta myös iloa, ylpeyttä ja välittämistä. Jäin pohtimaan koulun merkitystä aineistossa. Se ei ole yksiselitteinen. Koulumenestys avaa Leenan tulevaisuuteen juuri niitä ovia, joita vanhemmat ovat halunneet hänelle avata tekemällä päätöksen Ruotsiin muuttamisesta. Toisaalta koululla on tärkeä merkitys tyttären hallinnan ja turvallisuuden tunteiden kannalta. Koulu tarjoaa pakopaikan silloin, kun tilanne kotona

on kriisiytynyt ja kaoottinen. Hyvillä suorituksillaan Leena hakee hyväksyntää ja nähdyksi tulemista. (Alakoski 2011, 97, 198).

Elina Turjanmaa & Inga Jasinkaja-Lahti (2020) esittivät siirtolaislasten kiitollisuutta ja kiitollisuudenvelkaa tarkastelevassa tutkimuksessaan samankaltaisia tuloksia. Heidän mukaansa siirtolaislasten kokemat tunteet vanhempiaan kohtaan olivat monimutkaisia ja ristiriitaisia. Toisaalta koettiin ylpeyttä perhehistoriasta ja vanhempien vaikeista olosuhteista selviytymisestä, toisaalta vanhempien tekemä muuttopäätös koettiin uhrauksena, joka aiheutti lapsissa suoriutumispaineita ja ahdistusta. Lapset havaitsivat myös vanhempien kokeman stressin ja huolen uuteen kulttuuriin sopeutumisessa. Monelle Turjanmaan & Jasinskaja-Lahden tutkimuksen vanhemmalle muutto uuteen maahan tarkoitti sosiaalisen aseman heikentymistä esimerkiksi työn suhteen. (mt., 63-75).

Yhteiskunnan teollistumisen asteella on vaikutusta sosiaalisen liikkuvuuden toteutumiseen sekä kouluttautumisen mahdollisuuksiin. Pitkälle teollistuneissa yhteiskunnissa sosialisatio on hankalampaa, sillä identiteetit ovat yksilöllisempiä ja niihin samaistuminen on vaikeampaa. (Berger & Luckmann 1998, 177, 182-185.) Kaupungistumisen myötä 1960-70- lukujen taitteessa tapahtuneet sosiaaliset muutokset olivat historiallisesti poikkeavan suuria. Jokainen sukupolvi syntyi uuteen yhteiskuntaan. Normien siirtäminen sukupolvelta toiselle on hidasta. Aineellisiin tekijöihin liittyvät muutokset (esim. teknologia, digitalisaatio) voivat siirtyä nopeammin kuin henkiset (esim. perheeseen liittyvät normit), joiden muutos voi viedä useamman sukupolven ajan. Nopeasti ja hitaasti tapahtuvien muutosten välille syntyy kulttuurinen viive ja tämä saa aikaan normiristiriitoja sekä sukupolvien kuiluja. (Sulkunen, 1999, 57; Turjanmaa & Jasinskaja-Lahti 2020, 72). Tämä näyttäytyi myös omassa aineistossani. Tytär omaksui vanhempia nopeammin uuden valtakulttuurin tavat ja yhteiskunnan kehitykselliset piirteet suhteessa lähtömaahan. Kulttuurinen viive saattaa aiheuttaa vanhempi-lapsi-suhteessa vuorovaikutukseen heijastuvia ongelmia. Erityisesti tilanteissa, joissa vanhemmilla ei ole kapasiteettia (oman identiteetikriisinsä vuoksi) käsitellä tätä ristiriitaa. (Turjanmaa & Jasinskaja-Lahti 2020, 72; Alakoski 2011)

6.2 Ruotsinsuomalaisten siirtolaisten tekemästä identiteettityöstä

Suomalaissiirtolaiset tekivät pitkään työtä saadakseen tunnustettua virallisesti asemansa yhtenä Ruotsin kielellisenä vähemmistöryhmänä (mm. Skutnabb-Kangas 1988). Monet Ruotsiin muuttaneet suomalaissiirtolaiset ja heidän jälkipolvensa ovat tehneet identiteettityötä kirjallisuuden tai taiteen välityksellä. Johdannossa siteeraamani kappaleen ”*Niin*” esittäjä on Anna Järvinen, joka on musiikillaan sanoittanut suhdettaan Suomeen. Järvisen äänessä on kuultavissa herkkyyttä ja pidättyväisyyttä, ehkä pelkoa kasvojen menettämisestä. Musiikki on yksi ruotsalaisia ja suomalaisia yhdistävä tekijä (Koivunen 2017, 7-12). Oman kokemuksen ymmärrys edellyttää sisäisen kivun

sekä hankalien kysymysten kohtaamista, sanoittamista, visualisointia tai muulla tavoin näkyväksi tekemistä (Borg 2017, 24). Samoin on *Sikalat*-romaanin kirjoittaja Susanna Alakoski tehnyt monissa kirjallisissa teoksissaan. Kristian Borg (2017) on toimittanut ruotsinsuomalaissiirtolaisten kokemuksista teoksen ”*Finnjävlar: Suomi-perkeleet Ruotsissa*”. Borg kuvaa teoksessa identiteettinsä kahtia jakautuneisuutta seuraavasti: ”*koskaan ei tunne oloaan kokonaiseksi, ei suomalaiseksi eikä ruotsalaiseksi*”. Hän ehdottaa, että ruotsinsuomalaisten äänessä kuultavissa sekä lähimenneisyys että tuhatvuotinen historia (mt., 21, 26). Yksiselitteistä siirtolaisten häpeää selittävää syytä tuskin löytyykään.

6.3 Omien tulkintojen ja työskentelytapojen tarkastelu

Tunnen kiinnostusta aiheita kohtaan, joista vaietaan. Vaiettuihin asioihin liittyvät hankalia tunteita. Hankalia tunteita liitetään ihmisiin, jolloin monesti yksinkertaistetaan koko syy-seuraus-päätelyketju eli leimataan koko ihminen tai ihmiset hankaliksi. Tämä on yksi arki ajattelun ja tieteellisen ajattelun eroavaisuuksista ja syy sille, miksi halusin tehdä sosiologisen tutkimuksen häpeästä.

Oma työhistoriani häpeän kanssa työskennelleenä psykoterapeuttina vaikeutti erityisesti tutkielman alkuvaiheessa tutkimusilmion lähestymiskulman rajaamista ennen kuin pääsin ”sisälle” aineistoon. Tässä vuoropuhelulla gradun ohjaajan sekä seminaariryhmän kanssa oli todella suuri arvo. Toisen vaikeuden tutkimusta tehdessä aiheutti omakohtaiset kokemukset stigmasta. Sosiaalitieteissä tutkijalla voi olla hankalaa etäännyttää itseään tutkimuskohteesta sillä hän on osa tutkimuskenttää tutkittaessa sosiaalista todellisuutta. Tämä vaikuttaa tutkijan objektiivisuuteen suhteessa tutkimusaiheeseen, sillä tutkijalla on aina jonkinlainen oma ennakkokäsitys aiheesta. Tässä tutkimuksen luotettavuutta lisäsi tutkimusmenetelmän kautta tapahtunut etääntyminen. Tutkimusaiheen rajautuessa sain lisää etäisyyttä.

Romaanin käyttämisessä sosiaalitieteellisen tutkimuksen aineistona oli hyvät ja huonot puolensa. Hyvä puoli oli ehdottomasti sen muoto. Sitä oli helppo käsitellä ja se oli valmiiksi rajattu. Rajallisuudessa piilee myös sen huono puoli. Valmiilta aineistolta ei voi palata kysymään tarkentavia kysymyksiä. Näin ollen se jättää ilmaan kysymyksiä, joita esimerkiksi haastattelututkimuksessa olisi mahdollista esittää. On myös muistettava tutkimustuloksia yleistettäessä, että kaunokirjallinen aineisto on kirjoittajan prosessoima ja työstämä näkemys kirjoittamastaan ilmiöstä. Yhdistettynä muuhun sosiaalitieteelliseen tutkimukseen, se tarjoaa kuitenkin syvällistä ja tieteellisesti tarkasteltuja tutkimustuloksia.

Jos nyt ryhtyisin tutkimaan samaa aihetta uudelleen, rajaisin tarkemmin fokusta häpeän ja vallan teemaan. Tämä avaisi mielenkiintoisia aiheita myös jatkotutkimukselle. Aineistona ”*Sikalat*” tarjoaa runsaasti tarttumapintoja sekä tutkimuskohteita sosiaalisten ilmiöiden tarkasteluun. Alakosken (2011) romaanin soveltuvuus sosiaalitieteelliseen tutkimukseen on mielestäni erinomainen.

LÄHTEET:

- Ahmed, Sara, Halttunen-Riikonen, Elina (suom.) (2018) Tunteiden kulttuuripolitiikka. Tampere; Niin & Näin. Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Alakoski, Susanna (2011) Sikalat. Porvoo: Bookwell Oy.
- Aro, Jari (2015) ”Häpeä *Rannalla*-teoksessa”, s. 100-125. Teoksessa: Hyvärinen, M., Oinonen, E. & Saari, Tiina (toim.) (2015) Hajoavat perheet. Romaani monitieteisen tutkimuksen välineenä. Tampere: Vastapaino.
- Askegård, Josephine, Bosdotter, Kjersti & Misgeld, Klaus (toim.) (2002) Kvinnor tar plats. Arbetmarknad och industriarbete på 1900-talet. Tryckeri AB Småland Quebecor, Jönköping 2002.
- Borg, Kristian (2017) Suomalainen kokemus kivistää, s. 21-32. Teoksessa: Borg, Kristian (toim.) (2017) Finnjävlar! Suomiperkeleet. Tampere: Vastapaino.
- Burr, V. (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Tampere: Vastapaino.
- Goffman, Erving (1963) Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. Penguin Books. Psychology.
- Goffman, Erving (1971) Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa. Porvoo: Werner Söderström Oy.
- Goffman, Erving (2012) Vuorovaikutuksen sosiologia. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti & Lloyd, Christopher (2018) Luku 1. Johdanto: rakennehistoria ja historian rakenteet, s. 6-30. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) (2018) Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000). Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti & Peltola, Jarmo (2018) Luku 7. Elinkeinorakenne 1750-2000, s. 170-209. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) (2018) Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000). Tampere: Vastapaino.
- Hannikainen, Matti (2018) Luku 9. Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900-2000, s. 244-267. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) (2018) Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000). Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Heikkilä, Sanna (1999) ”Varhaishoivaa koskeva populaari valistuskirjoittelu Suomessa 1900-luvulla”, 229-248. Teoksessa: Näre, Sari (toim.) 1999 Tunteiden sosiologiaa 2: Historiaa ja säätelyä. Hämeenlinna: Karisto.

- Hujanen, Taisto (1986) Kultamaa ja kotimaa. Tutkimus Ruotsin ensimmäisen polven suomalaissiirtolaisten SUOMI JA RUOTSI-kuvasta. Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 205.
- Häkkinen, Antti & Salasuo, Mikko (toim.) (2016) Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Tampere: Vastapaino.
- Jaakkola, Magdalena (1984) Siirtolaiselämää. Tutkimus ruotsinsuomalaisista siirtolaisyhteisönä. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Jokinen, Kimmo & Saaristo, Kimmo (2006) Suomalainen yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- Junila, Marianne & Westin, Charles (toim.) (2007) Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Junnilainen, Lotta (2020) "Place Narratives and the Experience of Class: Comparing Collective Destigmatization Strategies in Two Social Housing Neighborhoods". Julkaisussa: Social Inclusion 2020, Volume 8, Issue 1, Pages 44–54.
- Jöhnsson, Leif R. (2002) "Stigma och skam – en explorativ studie om arbetslöshet bland tjänstemän". 153-160. Julkaisussa Nordisk socialt arbeid, nr 3. 2002.
- Kalekin-Fishman, Deborah (2013) Sociology of Everyday Life. Current Sociology Review, 61 (5-6) 714-732.
- Keel, Susanne (2016) Socialization: Parent-Child Interaction in Everyday Life. London: Routledge.
- Koiranen, Vilho (1966) Suomalaiset siirtolaisten sulautuminen Ruotsissa. Sosiologinen tutkimus Ruotsiin vuosina 1945-1959 muuttaneiden suomenkielisten siirtolaisten kulttuurin muuttumisesta. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Koivunen, Anu (2017) Häpeän ja ylpeyden välissä – Esipuhe suomenkieliseen laitokseen, 7-12. Teoksessa: Borg, Kristian (toim.) (2017) Finnjävlar! Suomiperkeleet. Tampere: Vastapaino.
- Koivuniemi, Jussi (2018) Luku 8. Tehtaiden Suomi ja deindustrialisaatio 1900-2000, s. 210-243. Teoksessa: Haapala, Pertti (toim.) (2018) Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400-2000). Tampere: Vastapaino.
- Korkiasaari, Jouni & Tarkiainen, Kari (2000) Suomalaiset Ruotsissa. Suomalaisen siirtolaisuuden historia 3. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Korkiasaari, Jouni (1989) Suomalaiset maailmalla. Siirtolaisuusinstituutti. Turku: Kirjapaino Grafia.
- Knocke, Wuokko (2008) "Integration or Segregation? Immigrant Populations Facing the Labour Market in Sweden". Economic and Industrial Democracy, 2000-08, Vol.21 (3), p.361-380

- Lappalainen, Päivi (2011) ”Häpeä, ruumis ja väkivalta Sofi Oksasen Puhdistuksessa”. 259-281. Teoksessa: Kainulainen, Siru & Parente-Capkova, Viola (toim.) (2011) Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä. Turun yliopisto.
- Lewis, M. (1992) *Shame: the Exposed Self*. New York: Free Press.
- Malkki, Liisa. (2012) *Kulttuuri, paikka ja muuttoliike*. Tampere: Vastapaino.
- May, Vanessa (2011) *Self, Belonging and Social Change*. *Sociology*. 45:3, 363-378.
- Näre, Sari (1999) ”Tunteiden sosiologia yhteiskuntatutkimuksen kentässä”. 11-15. Teoksessa: Näre, Sari (toim.) (1999a) *Tunteiden sosiologiaa 1. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Hämeenlinna: Karisto.
- Näre, Sari (1999) ”Tunteet yhteiskunnan säätelyssä”. 9-12. Teoksessa: Näre, S. (toim.) (1999b) *Tunteiden sosiologiaa 2. Historiaa ja säätelyä*. Hämeenlinna: Karisto.
- Peräkylä, Anssi (2015): ”From Narcissism to Face Work: Two Views of the Self in Interaction.”
- Peräkylä, Anssi (2001) Erving Goffman: Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet, s. 347-364. Teoksessa: Hänninen, V., Partanen, J. & Ylijoki, O-H. (toim.) 2001: *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät*. Tampere: Vastapaino.
- Peura, Markku (1993) Ruotsinsuomalaisen koulutuksen läpimurto, s. 245-255. Teoksessa: Vuonokari, Erkki & Pelkonen, Juhamatti (toim.) (1993) *Luokan kynnyksen yli. Ruotsinsuomalaiset kirjoittavat kouluhistoriaa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Roca-Cuberes, Carles (2008) *Membership Categorization and Professional Insanity Ascription*. *Discourse Studies* 10(4), 543-570.
- Ronkainen, Suvi (ym.) (2013) *Tutkimuksen voimasanat*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Ronkainen, Suvi (1999) ”Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä”. 131-154. Teoksessa: Näre, Sari (toim.) (1999) *Tunteiden sosiologiaa 1: Elämyksiä ja läheisyyttä*. Hämeenlinna: Karisto.
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anu (2006) *Luvut 6-7. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. (Viitattu 12.4.2016) Saatavana: <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html>
- Scheff, Thomas (1999) *Shame and the Social Bond: A Sociological Theory*. *Sociological Theory*, Vol 18, Nro 1, Mar 2000, 84-99. American Sociological Association.
- Scheff, Thomas (2003) *Shame in Self and Society*. *Symbolic Interaction*, 26 (2) 239-262.
- Scott, Suzie (2009) ”Emotions”, 33-48. Teoksessa: *Making Sense of Everyday Life*. Polity Press.

- Scott, Suzie (2009) "Researching Everyday Life", 184-208. Teoksessa: *Making Sense of Everyday Life*. Polity Press.
- Skutnab-Kangas, Tove (1988) *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Simmel, Georg (2005) *Suurkaupunki ja moderni elämä*. Kirjoituksia vuosilta 1895-1917. Helsinki: Gaudeamus.
- Sorjonen & Peräkylä (toim.) (2012): "Emotions in Interaction". Oxford University Press.
- Stokoe, Elisabeth (2012) *Moving Forward with Membership Categorization Analysis: Methods for Systematic Analysis*. *Discourse Studies*, 14 (3), 277-303.
- Sulkunen, Pekka (1999) *Johdatus sosiologiaan- käsitteitä ja näkökulmia*. Juva: WSOY.
- Söderström, Panu (2014) "Tukholman kehityskuva", 71-72. Teoksessa: Söderström, P., Schulman, H. & Ristimäki, M. (toim.) (2014) *Pohjoiset suurkaupungit: Yhdyskuntarakenteen kehitys Helsingin ja Tukholman metropolialueilla*. Suomen ympäristökeskus. SYKE:n julkaisu 2.
- Therborn, Göran (2014) *Eriarvoisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.
- Turjanmaa, Elina & Jasinskaja-Lahti, Inga (2020) "Thanks but No Thanks? Gratitude and Indebtedness Within Intergenerational Relations After Immigration". *Family Relations* 69 (February 2020): 63-75.
- Vallenius, Erkki (1998) *Kansankodin kuokkavieraat: II maailmansodan jälkeen Ruotsiin muuttaneet suomalaiset kaunokirjallisuuden kuvaamina*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Vuonokari, Erkki & Pelkonen, Juhamatti (toim.) (1993) *Luokan kynnyksen yli*. Ruotsinsuomalaiset kirjoittavat kouluhistoriaa. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Värtö, Petteri (1998) "Minän moraali ja sukupuolen esitys. Butlerin performanssi Goffmanin näyttämöllä." *Tiede & edistys*. 23:3, 228-240.
- Walker, Robert (2014) *The Shame of Poverty*. Oxford: Oxford University Press.
- Yuval-Davis, Nira. (2006) *Belonging and the Politics of Belonging*. *Patterns of Prejudice*, 40:3, 197-214. London: Routledge.
- Ågren, Marja (2007) *Risteilyllä – Identiteettien välisellä matkalla*, 486-508. Teoksessa: Junila, Marianne & Westin, Charles (toim.) (2007) *Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Muut lähteet:

Järvinen, Anna (2016) *Annan. En anna*. Diesel Music.

Aamulehti 22.10.2016.”Suomen kieli kirkasti riimit – ruotsalainen Anna Järvinen teki vihdoinkin levyn lapsuutensa kielellä”. <https://www.aamulehti.fi/kulttuuri/art-2000007380102.html> Viitattu 16.11.2020.

Kuvio 1: ”Sisäiset ja ulkoiset häpeän aiheuttajat”

